

אלברט רובין · התחלות

בין רומנטיקה אוריינטליסטית לאקדמיזם

משכן לאמנות, עין חרוד

אלברט רובין · התחלות
בין רומנטיקה אוריינטליסטית לאקדמיזם

קייץ 2010

אוצרים: גליה בר אור ודורון לוריא

קטלוג

עיצוב והפקה: משה מירסקי

עריכה לשונית: עידית הימן

צילומים: שולי חלפי

תרגומים:

הדפסה:

© כל הזכויות שמורות למשפ' שטרית ולמשכן לאמנות עין חרוד

מסת"ב

כל המידות בסנטימטרים, רוחב × גובה

עטיפה קדמית:

עטיפה אחורית:

תוכן העניינים

גליה בר אור, דורון לוריא

הקדמה 5

סילביה שטרית

אלברט רובין 7

קלוד רובין

אבי, אלברט רובין 11

דורון לוריא

אלברט רובין, פרופ' שץ 6

ומחזור התלמידים הראשון ב"בצלאל"

עבודות 32

מה לעשות במורשת שירשו ומה חשיבות העיזבון שהופקד בידיהם – האם לשמרו? להציגו או למכרו? לתעד אותו או להניח לו להישמט לתהום השכחה? מתי תגיע שעתו של האמן לפרוץ החוצה, אם בכלל? האם העובדה שאינו ידוע כיום משמעותה כי נדון לשכחה גם במאה השנה הבאות – איש לא יתעניין בו, ולכן חבל על המאמץ?

משכן לאמנות עין חרוד נטל על עצמו לא אחת לחשוף אמנים נשכחים, כגון אשר פלדמן שפעל ברחובות (ולא למד ב"בצלאל") ואמנים נוספים שפעלו בקיבוצים ובערים ברחבי הארץ.

אלברט רובין מהווה נקודת מוצא להתמודדות עם נושא מרתק, שלא נחקר דיו. הוא מייצג בתערוכה זו את כל תלמידי המחזור הראשון של "בצלאל" והצגת עבודתו מעניקה לנו הזדמנות להצצה מרוכזת אל נבכי מחזור זה: מה ציירו? כיצד עבדו? מה הייתה האווירה שהישרה סביבו בוריס שץ?

נקווה כי בעתיד יורחב הדיון אודות רגע משמעותי זה במפעלות פרופ' שץ בפרט ובהתהוותה של האמנות הישראלית בכלל – נושא הזוכה, בצדק, לסקרנות הולכת וגוברת בשנים האחרונות.

מעבר למחקר ולמלאכת האיסוף המלווים כרגיל תערוכה מסוג זה – כללנו כאן גם קטעים נבחרים מזיכרונותיהם של בתו ושל בנו של האמן המספרים אודותיו. הבת, סילביה שטרית, סוקרת ביעף את תולדות חייו, על הנדודים שעבר, ההצלחות, הקמת המשפחה, הכתבות המחמיאות בעיתונות המקצועית בפריו וכדומה. הבן, קלוד רובין, פרסם בפריו לפני שנים ספר משפחתי-פנימי שהוקדש לאב ונקרא "קדיש לשתי ידיים". אנו

אלברט רובין פעל במשך חמישים שנה (1906–1956) בתחום האמנות – היה צייר, פסל, גרפיקאי ומאייר. בתערוכה זו החלטנו להתרכז בעיקר בארבע השנים הראשונות ליצירתו – בשלוש שנות שהותו ב"בצלאל" בירושלים (1906–1909) וברישובים שצייר בשנת לימודיו הראשונה באקדמיה של פרנאנד קורמון בפריז מייד לאחר עזיבתו את הארץ. עד לאחרונה העדיף המחקר בארץ להתמקד ב"כוכבים" הגדולים ששהו זמן מה בבית הספר לאמנות "בצלאל" בירושלים, כגון ראובן רובין ונחום גוטמן. נדמה כי הגיעה השעה לשמוע גם קולות נוספים מבית-מדרשו של פרופ' שץ ובהם אמנים כאלברט רובין, שלא צייתו בהמשך דרכם לצו האידיאולוגי הציוני, עזבו את הארץ וחיפשו את מזלם בנכר. בנייתה של "מורשת לאומית-תרבותית" היא מלאכה סיוזיפית – אף שמסתמנת כיום מגמה של הרחבת השיח הקנוני של האמנות בארץ ואנו עדים לפעילות מגוונת במוזיאונים ולמדף ספרים ההולך ומתרחב – המלאכה עדיין רבה. אמנים ספורים זכו לטיפול מקצועי ומתמשך בעיזבונם האמנותי ורובם התקבעו בתודעתנו בין השאר בזכות מוזיאונים הנושאים את שמם, המוקדשים ליצירותיהם ומנציחים את פועלם. מוזיאון ראובן וכן מוזיאון נחום גוטמן בתל-אביב, מוזיאון ינקורדאדא בעין הוד, בית אנה טיכו בירושלים, מוזיאון פרנקל בצפת ומוזיאון קסטל במעלה אדומים.

משפחות צאצאי האמנים שנדחקו אל שולי הזיכרון, מחזיקות באוספים המשפחתיים ותוהות

מפרסמים כאן רק את ארבעת הפרקים הראשונים מתוך ספר זה, המתארים בעיקר את המאבקים הסרי הפשרות של הנער הצעיר אלברט רובין בעת שהותו בירושלים, בסופיה אך בעיקר – בפריז: מאבקים בקשיי החיים והפרנסה, ברעב, באנטישמיות ואפילו בהצעות מפתות להפוך לזויפן... הפרק הרביעי מסתיים במאבקו של רובין במגיפת "השפעת הספרדית" שפשטה באירופה ב־1918 וקטלה מיליוני נפשות (ביניהן, אגב, הצייר האוסטרי הצעיר אגון שילה ורעייתו אדית). ארבעת הפרקים הללו מיטיבים לתאר את התקופה בה מתרכזת תערוכה זו. סילביה, בתו של האמן, מבקשת להנציח בדרך זו גם את זכרו של אחיה, קלוד ז"ל, ולפיכך ניתן לראות בפרסום הדברים הנ"ל בבחינת "קדיש לארבע ידיים" – אלו של אלברט האב ואלו של בנו.

תודה למשפחת שטרית – סילביה, דניאל, גלי ודוד, על עזרתם הרבה.
תודה גם ל....

גליה בר אור ודורון לוריא

אלברט רובין

סילביה שטרית (בת האמן)

אבי, אלברט רובין, נולד ב־10 ביולי 1887, בסופיה, בירת בולגריה. כיוון שמשפחתו הייתה דלת אמצעים, החליטו הוריו להוציאו מבית הספר בו למד, על מנת שישתלם כשוליה של נגר. מעסיקו, שהבחין עד מהרה ביכולתו האמנותית, תמך ועודד את אלברט, שהחל בזמנו הפנוי לגלף ולפסל בעץ. בתום העבודה, בהגיעו לביתו, יצר אלברט מתווים (סקיצות) וציורים רבים. חברו של אביו, פרופסור בוריס שץ, הבחין בכישרון הגלום בנער, פרש עליו את חסותו ויעץ לו ללמוד בבית הספר לאמנויות בסופיה, ובסופו של דבר הוא התקבל ללימודים בו. בשנת 1906 הגשים פרופ' בוריס שץ את חלומו ויסד בירושלים את בית הספר לאומנות ולעיצוב. אבי היה אחד מבין שלושים המועמדים שעברו בהצלחה את בחינות הקבלה, שהיו פתוחות לאמנים צעירים מכל רחבי אירופה. מועמדים אלה היוו למעשה את הקבוצה הראשונה של תלמידי בית הספר "בצלאל". אלברט ומשפחתו – הוריו, סבו וסבתו, שתי אחיותיו ושני אחיו, היגרו כולם לפלשתינה, ושם חיו שלוש שנים. בתקופה זו נולדה לאלברט אחות נוספת. במשך שהותו בארץ הקודש החל אלברט להתמחות בפיסול, ציורי נוף ודיוקנאות. לאחר שחזר לבולגריה עם תום לימודיו ב־1909 ולאחר מחשבות מרובות, החליט אלברט להמשיך את לימודיו בפרז – "עיר האורות", שהיוותה באותה תקופה חממה להתפתחות זרמים

אומנותיים חדשניים. הסטודנט הצעיר אלברט רובין הגיע לפרז חסר כל, וכל הונגו הסתכם בשבעה פרנקים. על מנת לקיים את עצמו, מכר אלברט את כל ציוריו שהביא עמו מבולגריה והחל לצייר על מדרכות פרז בגיר – כאומני הרחוב המקומיים. עד מהרה נרשם אלברט כמועמד ל"בוזאר" ("בית הספר לאמנויות יפות" – "Ecole des Beaux Arts") המפורסם בפרז, ועבר בהצלחה את מבחני הכניסה. הקורסים הראשונים שהשתתף בהם היו בהנחיית פרופסור פרנאנד קורמון, שהתרשם מכשרונו של העלם הצעיר. בתעודה החתומה על ידי קורמון (10.12.1909) מתוארות יכולותיו האומנותיות יוצאות הדופן של אלברט ובקשה לקבלת מלגה לצורך המשך לימודיו. המלגה אושרה ובעקבות זאת יכול היה אלברט ללמוד ב"בוזאר" עד 1916. אחת מעבודותיו של אלברט הוגשה ל"פרס רומא" היוקרתית, אך אז התברר כי הוא אינו זכאי לפרס זה, הניתן רק לאזרחי צרפת. אף על פי כן, הברון רוטשילד שהבחין באלברט ובכשרון הגלום בעבודותיו, שיבח את האמן הצעיר והביא לידי השגת מלגה. בונואל (Bonneval), אחד ממייסדיו של כתב־העת האמנותי הידוע (בתקופה ההיא) – "Athenée de France" – קיבל את אלברט כחבר במגזין, לאחר שהציג שני דיוקנאות של השייח אברנדרה. יתר על כן, אחד ממבקרי האמנות של

העיתון, שכינויו הספרותי היה "לגראן" (Legrand), שיבח את עבודותיו של אלברט וניבא לצייר עתיד מזהיר. אחד מן התבליטים של אלברט הוגש לתערוכת האמנים הצרפתיים של 1914, שנערכה ב"גראנד פאלה" ("ארמון התערוכות הגדול") בפריז וזכה לשבחי השופטים, וכתוצאה מכך הסכים בית יציקה לצקת את התבליטים בברוזה.

לאחר שאמו של אלברט נפטרה בבולגריה, מצא עצמו סבי לבדו עם חמשת ילדיו, והחליט לעקור עם משפחתו לפריז ולהצטרף לבנו הבכור. על מנת לכלכל את משפחתו החל סבי, שעבד כמתרגם מקצועי בסופיה, לעבוד כשומר לילה באתר בנייה. אבל הטרגדיה הכתה במשפחה: ב־31.1.1914 אירעה תאונה – סבי נספה במקום עבודתו בגלל תנור שפלט גזים חונקים. אבי, אלברט, מצא עצמו לפתע אפוטרופוס לחמשת אחיו ואחיותיו, שהיו אז בגילאים 4–16. בלית ברירה נמסרו האחים הגדולים יותר לפנימיות ולבתי ספר, ואלברט נאלץ לממן את שהותם שם. האחות הצעירה, מתילדה, שהייתה בת ארבע בלבד – אומצה, בעזרתו של הרב אלפרד לוי, עלידי משפחה בורגנית. אלברט לא נטש את אחותו – הוא עקב אחר התפתחותה והיה קרוב אליה במשך השנים.

זמן קצר לאחר מכן (באוגוסט 1914) פרצה מלחמת העולם הראשונה, ואלברט, למרות היותו עתה ראש למשפחה גדולה והמפרנס היחיד שלה, התנדב לשרת בצבא הצרפתי. תפקידו היה להדריך כיתות־אמן לחיילים בלגים וצרפתים. על אף שזכה לקבל עיטור עבור תרומתו למאמץ הצבאי, הוא מעולם לא ענד את המדליה בפומבי על בגדיו. לשמחתו הרבה של אלברט הוענקה לו

לבסוף (תשע שנים לאחר תום המלחמה) האזרחות הצרפתית, לה ציפה שנים רבות.

בשנת 1918 הקדיש כתב העת "ההד של הרובע התשיעי" ("L'Echo du IXeme Arrondissement") מאמר ארוך הסוקר את הקריירה של אלברט; בשנת 1922 פרסם אותו כתב־עת שני דיוקנאות שצייר אלברט בטוש על נייר. במקביל, המשיך אלברט (שהיה חבר באגודת האמנים הצרפתיים) להציג באופן קבוע בכל שנה, החל משנת 1914, בתערוכה השנתית של אמני צרפת, וציוריו בצבעי־פסטל וצבעי־שמן זכו לביקורות אוהדות בעיתונות: "לה פיגארו" ("Le Figaro") שיבח את איכות ציוריו ובעתון "לה פרס" ("La Presse") פורסמה ביקורת של מבקר האמנות קלוץ (L. Klotz) שהרעיף מחמאות ושיבח את עבודתו של אלברט. שוחרי־אמנות רבים רכשו דיוקנאות וציורי נוף של אלברט ושלחו אליו מכתבי תודה והערכה, בהם הביעו את התרשמותם מן הגווניים הריאליסטיים שבציוריו, ממשיכות המכחול הבטוחות ומן הביצועים המעולים שהשתקפו בעבודותיו.

אלברט היה חבר־מייסד בארגון שהוקם על ידי תלמידיו הוותיקים של פרופסור קורמון – ארגון אשר נקרא C.T.I, ובאיגוד אמני הנוף בצרפת. תמונותיו הוצגו בתערוכות בפריז וגם במקומות אחרים בצרפת. לדוגמא – שני ציורי נוף שצייר בצבעי־שמן הוצגו בסלון האומנויות ("Salon des Beaux Arts") בעיר פואטייה (Poitiers).

בשנת 1934 פרסם מבקר האמנות לנדובסקי (Landowsky) מאמר בעיתון "Journal", שהוקדש לדיוקן של העיתונאי ז'או לונדון (Geo London) שצייר אלברט, ואשר הוצג בתערוכת האמנים

לשווייץ – שם נעשה עד מהרה מוכר וידוע. הוא צבר מוניטין כצייר־דיוקנאות מבוקש – ההבעה המשתנה ללא הרף של הפנים האנושיות ריתקה אותו, והוא אהב להביע בציוריו את מה שהרגיש.

אלברט היה בשיא תהילתו ומאושר עם משפחתו, אך אז פרצה מלחמת העולם השנייה. כיבוש צרפת בידי גרמניה הנאצית היקשה על חייו באופן קיצוני, כמו על שאר היהודים. כולם היו בסכנת חיים יום־יומית. פעמיים הלשינו עליו לשלטונות – אך הוא הצליח להתחמק מהסגרה

הצרפתים. חלק מעבודותיו של אלברט, וביניהן ציור השמן "הרקדנית ההודית" הוצגו בתערוכה בבניין העירייה של הרובע החמישי בפריז. בנוסף, הציג אלברט את עבודותיו במוזיאון ואל־דה־גראס (Val-de Grace) ובמוזיאון של העיר בורדו. בתום מלחמת העולם השנייה, המשיך אלברט להיות חבר באיגודים אמנותיים רבים. הדיוקנאות שצייר וכן עבודותיו האחרות פורסמו בעיתונים רבים.

אלברט התפרנס גם מעבודות־גרפיקה עבור עולם הפרסום, בשיתוף פעולה עם שתי סוכנויות הפרסום "ארמאן לוריין" ו"רובר קרייר" ("Robert Krier" "Ehrman-Lorraine"). הוא יצר מגוון עבודות דקורטיביות עבור לקוחות רבים, וכן כרזה לסבון בשם "סאפוניט" ("Saponite"), שהוצגה בתחנות המטרו (הרכבת התחתית) בפריז. בעלת הגלריה הידועה קטיה גראנוף (Katia Granoff), אשר ביקרה באחת מהתערוכות שבהן אלברט הציג, התרשמה מיצירותיו ורכשה כמה מהן עבור אוספה הפרטי.

ב־1931 איבד אלברט את הראייה בעינו השמאלית, וכתוצאה מכך סבל ממאמץ ומעייפות בעינו הימנית. הייתה זו תקופה של יאוש ואובדן התקווה, אך ברגע שהתעשת ואופיו האופטימי גבר על הספקות והחששות – הוא חזר לעבודתו בהצלחה.

שנתיים לאחר מכן, ב־1933, בגיל מבוגר־יחסית (הוא היה כבר בן 46) – הקים אלברט משפחה: הוא התחתן ולזוג נולדו שני ילדים – אחי קלוד ואנכי. אחד מן הדיוקנאות שתיארו את אמי זכה אז בפרס בתערוכת האמנים הצרפתים. בחמש השנים שלאחר מכן הירבה אלברט לערוך גיחות־עבודה

וממאסר. דווקא באותן שנים קריטיות עבדתי – השנים בהן אמורה להתעצב מערכת היחסים בין אב לבתו הקטנה – הבת לה ציפה שנים כה רבות – לא זכיתי כמעט לדאותו, בגלל ההכרח להסתתר במקומות שונים מאימת הנאצים. עד כמה שהדבר יישמע מוזר היום – עם תום המלחמה הייתי זקוקה לתקופת הסתגלות למסגרת המשפחתית ולהיכרות מחודשת עם הורי, שאותם לא ראיתי זמן רב.

למותר לציין כי גם התקופה שלאחר המלחמה בצרפת הייתה קשה לכולם, מכל הבחינות. אמנם עלה בידו של אלברט לחדש את קשרי הידידות הרבים שלו בעולם האמנות, אך מספר הזמנות העבודה שקיבל היה מועט. צרפת של אותם הימים ליקקה את פצעני המלחמה והייתה בעיצומו של תהליך שיקום, שהשאיר מקום מועט ל"מותרות" כגון אמנות, בשעה שכל כך הרבה צרכים בסיסיים ויום-יומיים היו חסרים. ובכל זאת, גם בזמנים קשים אלה – אבי נהג לשיר וללוות את שירתו במנדולינה, ואילו אמי ואני ניגנו בכינור. אכן, בית מוסיקלי.

לאחר המלחמה חבר אלברט לאמנים יהודיים אחרים ונמנה עם מייסדי אגודת הציירים והפסלים היהודיים בצרפת והציג במסגרת אגודה זו בתערוכות השנתיות שערכה. אלברט השתתף באופן סדיר בתצוגות הארגונים בהם היה חבר וכן ב"תערוכות-החורף". אחד מרישומיו פורסם בגיליון המיוחד של ירחון, שמשמעות שמו היא: "אף על פי כן" ("Quand Meme"), שעסק בספרות ואמנות. ב־1950 זכה אלברט בפרס ב"תערוכות אמני צרפת". הוא המשיך להציג כמעט בכל שנה

ב"גראנד פאלה" בפריז.

ביום שלישי, 31.5.1956, נפטר אלברט רובין, תשע שעות לאחר שנפצע קשה מפגיעת מכונית חולפת בתאונת דרכים בפריז. הוא היה בן 68 במותו. אני עזבתי את צרפת ועליתי ארצה בשנת 1969.

ובכן, מה נותר כיום בזיכרונו מאותו צייר צעיר, מבטיח ומוכשר, שחצה בדיוק לפני 101 שנים את כל הדרך מהבלקן לפריז ללא מזוודות, כשהוא מצויד אך ורק בנעוריו, בכישרונו ובאמביציה שלו? תהילה והצלחה נראו לא רק באופק אלא ממש בהישג יד. הוא קיבל הזמנות עבודה רבות, כישרונו זכה להכרה על ידי רבים ומחמאות הורעפו עליו בעיתונות המקצועית, אולם ניתן לקבוע בבירור שמלחמת העולם השנייה, והכורח המתמיד לפרנס את משפחתו ולעסוק לשם כך יותר בגרפיקה ובאיור – חיבלו בסיכויי הצלחתו.

אבי, אלברט רובין

קלוד רובין [בנו של האסון]

[ארבעה פרקים מתוך הספר הביוגרפי "קדיש לשתי ידיים"]

א. הבלקנים

אבי, הבנתי במהרה את אמיתות החיים. בעיניים מפוכחות נפרדתי אז מילדותי, כדי לצעוד בדרכים הקשות של עולמנו זה".

כך, בפיסות הנייר הראשונות שכתב, חשף לפניו את ילדותו.

קרובת משפחה זקנה שלו, שפגשנו שנים לאחר מכן, אפשרה לנו הצצה נוספת לילדותו המלווה ברעב תמידי: "ברגע שחזר מבית הספר, הוא התרחק מכולם, ישב בצד והתגבר על הרעב עם ספר ביד". הוא קרא ספרים שריתקו אותו: מדע בדיוני, אסטרונומיה, ספרים של האסטרונום פלמרוין. הוא התחמק מחיי היום-יום, אך במהרה נאלץ לסגור את הספרים, כדי לעזור לאביו במשימתו הקשה. כבכור למשפחה בת ששה ילדים, הוא נאלץ לוותר בגיל צעיר על חלומותיו ועל לימודיו. הוא היה כבר רציני מכדי שיהיו לו הזכות או הזמן להביט לאחור, פרט אולי למבט מהיר על כמה דפים שהתעופפו להם ברוח, כמו עננים תכולים של תשוקה שלחששו באוזניו שיוכל יום אחד להמשיך מאותה הנקודה, למרות שחשב וודאי שזה כבר לא יהיה אותו הדבר. כעת היה עליו ללכת לבית-הספר של החיים. הוא החל לעבוד אצל סנדלר, אבל לא מצא שם את מקומו, ואז עבר לעבוד בנגרייה. גם שם לא הצליח

ניתן לקולו של אבינו לספר את תחילת סיפורנו, בטקסט שהוא שרבט ככל הנראה אחרי מלחמת העולם השנייה על פיסות נייר, שנים ספורות לפני מותו:

"נולדתי ב־10 ביולי 1887, להורים צנועים בני הדת היהודית, שמקורם בבלקן. אבי היה חסר מקצוע, פרט לידע שלו בכמה שפות זרות כגון צרפתית, גרמנית, ספרדית, טורקית, רוסית, סרבית ובולגרית, ולכן עבד כמתורגמן עבור תיירים תועים או דיפלומטים חולפים, כדי לתמוך בצרכי המשפחה הגדולה שלו. כך בילה את ערביו בקרבת בתי-מלון ותחנות רכבת, כדי ל"צוד" לקוחות מזדמנים ולהתפרנס. לעיתים היה חוזר אחרי רדת החשיכה עם הפתעה – מעט מזון. הייתה זו תקופה קשה בחלק מרוחק זה של אירופה שלא הגיעו אליו תיירים רבים, אולם הוא ידע שילדיו מחכים בבטן ריקה לחזרתו הביתה ולישיבה סביב השולחן, והצעירים שביניהם, שהוכרעו עקב השעה המאוחרת, כבר נרדמו. בצפייתי במאבקי הקיום של

במיוחד, אך הוא ידע שחובתו להישאר שם ובאומץ לב המשיך בעבודתו זו...

מכיוון שהיה הצעיר ביותר בבית המלאכה, נאסר עליו להשתמש בכל כלי. הוא המתין להזדמנות בשעת ארוחת הצהריים, או בזמן האפריטיף, כדי להישאר בפנינת העבודה שלו לבדו כשחבריו לעבודה לא נמצאים, וכמעט לשם השעשוע, הוא מסתכן ומנסה לעבד את העץ. הוא מגלף, מפסל את העץ ומעטר את הרהיטים. מנהל הנגרייה מבחין יום אחד שהמתלמד הצעיר שלו הוא שעומד מאחורי העבודה הזו. מופתע מבשלותו, הוא רוצה לעודדו ומעלה אותו בדרגה בהירארכיה. המנהל חושב שהמתלמד יכול להועיל לו ומתחיל להעניק לו עבודות שיכולות לעניינו. ברור שהדבר מצא חן בעיניו, אך בגלל אופיו או עקב החשש מקנאה הוא מצניע את שמחתו, ולמרות זאת, שותפיו לעבודה אינם מרוצים מהעניין.

אף שמצא עתה עניין בעבודתו, החל להיות מוטרד משני מתחים מנוגדים שרחשו בו: הצורך בסביבה טובה שתעזור לו לפתח את יכולותיו האישיות, והצורך החשוב והטבעי לסייע במאמץ לשיפור המצב הכלכלי של משפחתו.

הוא היה רוצה לשלב בין שני הצרכים הללו, אך עקב גילו הצעיר הוא אינו רגיל עדיין לעולם העבודה. הוא עדיין אינו יודע שכדי לחיות עם אנשים הוא תמיד יצטרך ללמוד לאזן את המתחים המנוגדים שגואים בו. האווירה מלאת הקנאה מקשה עליו. הוא עדיין לא מצא את מבוקשו.

ברגעים נדירים של פנאי, היה הולך לבקר במוזיאון בעיר ומביט בהערצה ביצירות המופת המוצגות. הציור האיטלקי, הצרפתי, הפלמי... כל

אלה מלהיבים אותו. העומק של הניגוד בין האור והצל ביצירתו של רמברנדט מרתק אותו במיוחד. כשהוא חוזר לביתו, עם תמונות רבות בראשו, הוא מתנסה ביצירה, מפסל לפי דמיונו ומצייר באמצעות הכלים שבידיו: עשבים, צמחים ועלי כותרת טחונים של פרחים צבעוניים משמשים לו כצבע.

כך קרה שיום אחד הפרופסור בוריס שץ, תלמידו של הפסל הנודע אנטוקולסקי, חברו של אביו, הבחין ביצירתו של הנער הצעיר והביע בהן עניין. הוא מבחין אצלו בכשרון מולד, שכדאי להשקיע בו. הוא מבקש לקחת אותו עמו, ומבטיח לאביו כי צפוי לו עתיד מזהיר. הוא מכניס אותו לבית הספר לאמנות של סופיה (École des Beaux-Arts de Sofia) שם הוא מתבלט ברצינותו ובכשרונו בפיסול וגם בציור. בבית הספר הוא נחשף סוף סוף לאמנות שכה אהב.

תיאודור הרצל הדגול הגיע לביקור בעיר, והוא הוזמן במפתיע, בעודו רק תלמיד צעיר, לצייר בפורמט גדול את פניו הנישאים, האופייניים של הרצל. ציור זה הוא כמו נבואה של חוזה הציונות, אשר מבשר את ציוריו העתידיים של אלברט רוברין בארץ הקודש.

ב. ירושלים

באחד מהקונגרסים הציוניים בבאזל, ככל הנראה ב־1903 או 1905, עלה הרעיון להקים בירושלים, תחת הנהלת בוריס שץ, בית ספר לאמנות פלסטית ולאומנות גרפית. השם "בצלאל" ניתן למוסד על־שם בצלאל בן אורי, אשר בידיו הופקדה מלאכת

בניית המשכן וכליו, כמסופר בספר "שמות". המטרה הייתה לפתח את הטכניקות המשפיעות בעולם ולקשור אותן עם העבר ולקדם נושאים לאומיים, דתיים ותנ"כיים. דבר זה גם היה אמור לאפשר לעולים החדשים למצוא עבודה. כדי לבחור את שלושים האמנים הצעירים והמוכשרים שישתתפו בהקמת בית הספר, נערכו מבחנים ברוב מדינות אירופה. המורה של אלברט רובין, שמעוניין היה לקדמו, עודדו להשתתף במבחנים. הוא התקבל מייד והפך להיות הראשון שנוסע לירושלים בהשגחת מורהו, והוא בן 19 בלבד. אלא שאלברט חש אחריות למשפחתו, ולא יכול היה וגם לא רצה להשאיר מאחור. אחרי קשיים רבים הוא הצליח, בחסותו של בוריס שץ, שבוודאי התרגש ואף כמעט שועשע לראותו מתלבט ומתחבט כיצד לטפל במשפחתו, להביא איתו את כל משפחתו, כולל את סבתו שחיה איתם: שתי אחיותיו, שני אחיו, אביו, אמו וסבתו, והוא עצמו, בסך־הכל שמונה נפשות. בימינו דבר זה יכול להיראות מפתיע, אך וודאי היה זה דבר רב־משמעות בעת ההיא, בה החל להתגבש רעיון השיבה לארץ הקודש.

הם עוזבים את בולגריה במהירות, יוצאים באונייה לים השחור, חוצים אותו לאורך החוף ושטים על גלי הים התיכון עד שנראית באופק "הארץ המובטחת". הם מגיעים לבסוף לירושלים, לפתיחת בית ספר "בצלאל" בתחילת 1906 ונשארים בעיר זו עד 1909. אחותו הצעירה מתילד נולדה בשנים האלה בירושלים.

כל התלמידים שבחר שץ באירופה מתאחדים כעת בירושלים.

עוד הוא מספר לנו ש"פרופסורים נוספים כמו

הירשנברג, גוטליב וליליין באו לעזור למד שץ במשימתו לפתיחת בית הספר. עם התלמידים שהגיעו נוצר הגרעין של בית הספר. אך הייתה בעיה. חלק מהתלמידים דברו כמה שפות, אך לעיתים קרובות לא היו אלה אותן השפות: רוסית, פולנית, בולגרית, גרמנית, ספרדית, ערבית... השפות התנגשו זו בזו, חלפו אחת על פני השנייה, הייתה תחושה של הימצאות במגדל בבל... אליעזר בן יהודה, המוכר היום כמחייב שפת התנ"ך, מונה ללמד אותנו עברית, דבר שהועיל לכל החבורה.

לאחר שנה, בזכות המאמצים הרבים של המורים וגם של התלמידים, הוקם בית מלאכה לאריגת שטיחים בסגנון גובלנים ולאריגה ביד עם עיטורים של דמויות תנ"כיות. בית המלאכה אפשר למספר מכובד של אנשים להתקיים. בזכות המחויבות והיכולת נוצרה תעשייה חדשה. בסופו של דבר, עם אותה ההתלהבות שהוקדשה לאמנות – הימים חלפו וכך גם השבועות, החודשים והשנים; התקרב זמן העזיבה. סיום התקופה, שנראה באופק, חייב אותנו להרים עוגן ולצאת לחפש אחר גורלנו." אלברט התגורר בירושלים שלוש שנים פוריות, מהקמת בית הספר ועד סיום החוזה. האנשים הללו, שאלברט היה אחד מהם, נשאו בגופם את החלום והחלום הוביל אותם כחלק משרשרת אנושית גדולה. אלה שעושים היסטוריה – אינם מודעים למעשיהם. יחד עם חבריו הוא היה אחת מהחוליות האנושיות הצנועות שיצרו את ההיסטוריה. עם חוויות המעבר לארץ חדשה וההתלהבות הפנימית של היצירה, עם תשוקה ממוקדת וגאוה לגיטימית על השלמת העבודה, אך בלי שהעניק חשיבות כה רבה לכך בהמשך – הוא לקח חלק בהקמת

”בצלאל“.

אלברט השאיר שם כמה פסלים, בין היתר שני ראשי ילדים, אשר שני אחיו הצעירים שימשו מודל עבורם, אחד מהם בוכה (הוא נאלץ לתת לו מכה קלה כדי לגרום לו להגיע להבעה המתאימה...) והשני צוחק וכמה ציורי נוף, מושפעים מהאווירה הייחודית כליכך של ארץ הקודש.

כרמים, עצי זית, ברושים, אקליפטוסים, קקטוסים, כפר קטן ולידו אישה כפרייה, עמק צחית, הרים חשופים, דיונות חול, גבעת האביב, שניים שלושה בתים, חלום משוגע, צבעי אוכרה, אור חזק... כל הנופים הללו חלפו כעת על פניו בערבוביה במהלך מסעו חזרה הביתה.

החיים הם מסע חיפושים, מתרחשים בהם אירועים מפתיעים או התרחשויות איטיות, אך לעיתים רחוקות הם מתנהלים על מי מנוחות. במהלך חייו חלם אלברט תמיד לחזור לארץ הקודש. מערבולות ההיסטוריה מנעו ממנו להגשים את חלומו, אך למרות שלא הצליח – מעולם לא זנח את חלומו.

ג: סופיה, ולאחר מכן פריז

אלברט חוזר עם משפחתו לבלגריה. אנו נמצאים בתחילת שנת 1909. ההתחלה החדשה קשה. עם הקור, חזרו הדאגות.

וכך הוא מספר: ”הייתי אכול דאגה, לא הפסקתי לחשוב איך לסייע לאבי. יחד עם זאת, רציתי להמשיך בלימודי, במקביל לעבודתי, להעמיק את הידע שלי ולנסות את מזלי. לא נראה היה שיש לי עתיד במקום הזה. מה לעשות?“

לאחר מחשבות מעמיקות, הוא מנסה להקשיב לקול ההיגיון, אך מתקשה להגיע לכלל החלטה. הוא חושש לצאת קירח מכאן ומכאן אך גם יודע שאם לא ייקח סיכון – לא ישיג דבר. הוא מרגיש תקוע ואינו מצליח להחליט. לבסוף הוא מבין שאין ברירה. חייבים לחתוך בבשר החי – משימה קשה ללב רגיש כמו שלו – ולנסות את מזלו במקום אחר. הוא מקווה שבעתיד יוכל לעזור יותר להוריו. אחרי סופיה וירושלים, מגיע תורה של פריז.

עיר זו משכה אותו מזה זמן רב. הייתה זו הגשמה של חלום ילדות. ללכת בעקבות האמנים הגדולים, ללמוד בבית הספר שלהם, להכיר באופן עמוק יותר את האדם.

ובמילותיו: ”כדי לעדן את האישיות שלנו, עלינו ללמוד להכיר את המקורות. כדי שהאישים הדגולים הללו ישמשו לפחות בעתיד.“

ההיסטוריה של פריז מרתקת אותו והוא מתלהב מרפרודוקציות שונות של העיר שראה. פריז, עיר האורות, מרכז האומנויות, בירת אירופה – מקסימה אותו.

עבור האידיאליסטים הצעירים שבאו לצרפת בתקופה זו, היא הייתה סמל לשמירה על זכויות האדם. מדינה של ביטוי ושל חופש, שידעה להפוך לאידיאל את האחוה האנושית. צרפת נראתה כמסמלת את עתידה של אירופה כולה.

לאחר מספר חודשים הוא יוצא למסע. הוא עוזב את סופיה, עיר הולדתו, שאותה אהב בזכות המים וההרים. שוב הוא בדרכים, הפעם ברכבת, בקרונות ישנים עשויים עץ במחלקה השלישית. הוא משאיר את העיר מאחור, משאיר את בני משפחתו עם עצב וכאב בלב, אך גם עם תקווה...

קיר את צילום דיוקנו של אחד מאלה שפנו אליו, שהיה עצור עתה בידי המשטרה.

ד: בית הספר לאמנות "בוזאר"
(Les Beaux-Arts)

זמן קצר לאחר הגעתו לפרזיז הוא מנסה להתקבל לבית הספר לאמנות Ecole National des Beaux-Arts. הוא מצליח לעבור את מבחני הקבלה ומתקבל ללימודי השנה הראשונה. הוא נכנס ל"אטלייה" של פרופסור פרנאנד קורמון, אשר הביע עניין בכשרונו של הצעיר הזר. בתעודה חתומה על-ידי הפרופסור מיום 10 בדצמבר 1909 נכתב: "אני רואה שטמונות בו יכולות אמיתיות ויש לנו כל הסיבות לתת לו תמיכה כלכלית כדי שיוכל לסיים את לימודיו". אלברט נשאר בבית הספר עד שנת 1916. מוסד זה, בו למדו אמנים דגולים, היה ידוע בעולם כולו, והייתה זאת עבורו דלת הנפתחת לעבר העתיד. הוא חשב גבוהות על צרפת ומופתע לגלות את טקסי הקבלה המשפיליים שנערכים לתלמידים החדשים בבית הספר – דבר שעושה רושם לא רציני במקום כה מכובד ונחשב. הוא מנסה להתרחק מהתרחשויות חברתיות מהסוג הזה. הוא מתבונן מהצד, מדבר מעט, ומתרכז בעיקר בעבודתו. אלא שבתחילת דרכו זה לא תמיד כליכך קל.

כך קורה שיום אחד, בהיותו תלמיד חדש, הוא מתבקש לכתוב את שמו על לוח התלוי במקום מאוד גבוה, ובו רשמו התלמידים החדשים את שמם. הגישה אל הלוח אפשרית רק בעזרת סולם. הבקשה נראית סבירה, ואין לו סיבה לחשוד במשהו ולא למלא אותה. אבל הוא נדהם לראות את אשר

הוא מגיע לסרביה, שם נולדה אמו. הוא עובר דרך הערים ניש, בלגרד וזגרב. הוא עוצר שם לכמה ביקורים משפחתיים ויוצא שוב לדרך ומגיע בסופו של דבר לפרזיז, אחרי נסיעה ארוכה, בסתיו 1909, ובאמתחתו קופסת קרטון מלאה ציורים ושבעה פרנק בכיסו. בנוסף לזאת, הוא מביא עמו גם את להיטותו ונחישותו.

לבדו בעיר הגדולה, כשבקושי ידע את השפה, הדבר היחיד שיכול היה לעשות אז היה למכור על המדרכה את יצירותיו, במחירים עלובים, כמעט בחינם. ברור שזה לא יכול היה להימשך זמן רב. היצירות אזלו וכעת צריך למצוא מקום ללון בו, אפילו בעליות גג, אך בינתיים הוא נאלץ לישון על המדרכה הקשה בקור הלילה ולקום מוקדם מאוד, לפני שיייתקל במבטי האנשים, ולנסות להתפרנס.

אלברט היה אחד מתוך הרבה סטודנטים מסכנים, שקטים ומורעבים, שבין צעדיהם של העוברים והשבים רכנו על הברכיים וציירו על האספלט בשדרות, ציורים יפים בפסטל, ציורים נשכחים, שאנשים דורכים עליהם, או שהגשם מוחק אותם... סטודנטים המתחבאים אחר כך בפניה נסתרת כדי להסתיר את צערם.

בוקר אחד מגיעים אליו זייפני כספים, שמחפשים מישהו מוכשר אך חסר כל, מישהו משולי החברה, כדי להציע לו עסקה – להצטרף אליהם למשימה סודית של זיוף שטרות כסף. הוא אינו מבין מה גרם להם להבחין דווקא בו – אם זה המראה של מישהו שזה עתה הגיע, מעט אבוד, טרף קל בעיר הגדולה, או שמא מיומנות הציור שלו... למרות העוני בו הוא שרוי הוא מסרב לבקשה. ששה חודשים אחר כך הוא מזהה בעיתון-

קורה בהמשך. ברגע שהסתובב והוא רוצה לרדת, מתברר לו כי הסולם נעלם. שאר התלמידים, מאושרים מן התעלול, מתחילים לצעוק "תתפשט, תתפשט..." ואומרים שרק אם יעשה זאת הם יחזירו את הסולם. אבל כיצד ירד כך, עירום כביום היוולדו, אל מול "חבריו" – מבלי להפוך ללעג?... במהלך השנים והניסיון באירועים לא נעימים – הוא רכש את היכולת להעריך סיכונים. עתה הוא אומד את המרחק עד לרצפה, ובלי לחשוב פעמיים, ולמרות צעקות התלמידים – הוא קופץ. מאוחר יותר הוא יבין, עקב צפייה בחסרי מזל אחרים, את ההשפלה שנחסכה ממנו בהתחמקותו מטקס חניכה אכזרי זה: אחרי שהיה התלמיד העירום והמושפל מגיע למטה, קבוצת תלמידים הייתה משכיבה אותו על הקרקע עם הפנים על הרצפה ומבצעת בו "טקס חתימה": האות C – האות הראשונה של שם הפרופסור שלו (קורמון) – מודפסת על ישבנו. בטקס זה נעשה שימוש במגהץ-ברזל לווט ומים. קולות החריכה שמשמיע המגהץ, יחד עם המים שנשפכים באיטיות על העור, גורמים לקורבן לחשוב שהאות "C" באמת תהיה חקוקה שם לנצח. ידידו העקשן אלברט הצליח להתחמק מ"אות הכבוד" הזה. תלמיד אחר, שמוצאו מן המזרח הרחוק, אשר סבל אף הוא מהטרדות אלו – מצא בטחון באקדה, שאותו שלף מכיסו יום אחד באופן דיסקרטי והראה אותו לאלברט מתוקף ידידותם והיותם אחים לצרה. הוא מעולם לא השתמש בו. השפלות "נחמדות" יותר היו, לדוגמא, דלי מים שהונח כאילו במקרה מעל דלת פתוחה מעט, וכשמישהו פתח את הדלת כדי להיכנס – הדלי נפל על ראשו – מה שעורר צחוק גדול.

ה"גאונים" הללו, שחיפשו אחר השלמות, תחת מסכה של חוסר דאגה לגבי העתיד, ניסו ככל הנראה, באמצעות משחקים קבוצתיים אלה, לשחרר את חרדותיהם ואת המתח בו היו שרויים... וכך חלף הזמן ב"אטלייה" עצום זה. ברגעים אחרים רציניים, מול כן הציור שלהם, קיווה כל אחד שיוכל להתמודד עם החיים בעזרת כשרונו, ידו המציירת ומכחולו. כעת עשו זאת יחד, אבל בהמשך ייאלצו להתמודד עם החיים האמיתיים – כל אחד לבדו.

אלברט נאבק כדי לחיות. הוא עשה זאת בדרך פציפיסטית, באמצעות הנשק החזק שלו – המכחול, ולא באמצעות כלי נשק אחרים. הוא שילב בין לימודים לבין פרנסה, השתפר בצרפתית, עבד בחוף ולמד בפנים. למרות שנותר רזה בגופו עקב תזונה דלה מאוד – הוא היה בכל זאת שרירי. בפעם הראשונה שהיה מעורב במאבק מתוך סולידריות ונאלץ להשתמש בשריריו – הוא הבין את הכוח הפנימי שלו, שכלל לא היה מודע לו, כאשר צפה בהפתעה ביריבו משתטח אפיים ארצה. עקב חוש הצדק המפותח שלו, הוא חש פגוע באופן אישי כשנעשה אי צדק לאחרים. כשנרמס הצדק והוא היה בטוח שהוא צודק – כוחו התעצם, ולא רק בזכות שריריו. הוא ידע להקשיב, ואם בכל זאת השתמש בכוח הזרוע – היה זה כדי להגן על אחרים ולעזור להם. אבל במקרה אחד, כאשר הגבילו את השימוש בשרפרפים עבור תלמידים חדשים – הוא השתמש בכוחו מבלי להתכוון לכך. באותו בוקר הוא קם מוקדם, או שהיה עייף מחוסר שינה, והוא נשען על שרפרף. אלא שבמקרה גורלי זה היה השרפרף שייך ל"מסייה" –

חפץ להישאר זמן רב בתפקיד. הוא העדיף להשאיר תפקיד זה לאחרים. הוא כנראה העדיף להצליח מבלי שאחרים יבחינו בכך, מאשר שהצלחתו תזכה בחשיפה מלאה.

מקרה אחר היה בעת שאלברט חזר מירושלים לסופיה, לפני שעזב לצרפת: שני צעירים תוקפניים עמדו על אחד הגשרים מעל נהר מריטסה, ולא רצו לתת לו לעבור עד שינשק את הסמל הדתי שהציגו בפניו. מכיוון שלא יכול היה לחזור אחורה או לעבור בכוח – הוא הזדקף, הביט הרחק מאחוריהם וצעק שני שמות שהמציא. השניים, שהיו מופתעים, הסתובבו לאחור. הוא ניצל את ההזדמנות כדי למעוך את כובעו בפרצופו של אחד מהם, תוך שהוא משמיע צרחה מקפיאת־דם, שנשמעה כמו פגז שנורה מתותח. עד שהשניים הבינו את המתרחש – הוא כבר היה רחוק מהם. אלתור זה הפתיע אף אותו. אבל הפציפזם חסר התקנה שלו גרם לו לעיתים לצאת ממצבים כאלה כשידו על התחתונה. כאמור, הוא השתמש בכוחו הפיזי רק כאשר לא הייתה לו ברירה. רצינותו, האיפוק והחברות הכנה, גרמו לכך שידע, כשהנסיבות אפשרו לו, להתחרט ולחזור בו. וכשהיריב היה כן וישר, הוא ידע להפוך יריב ותיק לחבר.

הרב הגדול של צרפת הגן עליו, הברון רוטשילד התעניין בו ומדינת המוצא שלו, בולגריה, העניקה לו מלגה. הוא נשאר בבית הספר בפריז במשך שבע שנים, מתמקצע באמנותו ומסיים את לימודיו מעוטר בתעודות.

הוא היה מועמד לקבל את "פרס רומא" היוקרתי, אך בגלל שהיה זר – נבצר ממנו לקבל את הפרס.

כך כינו בבית הספר את מנהל ה"אטלייה". מרגע זה התרחשה שרשרת של אירועים בלתי צפויים. כשמנהל ה"אטלייה" חזר למקומו וראה שהכסא שלו תפוס – פרץ ויכוח בין השניים. אף על פי שאלברט כיבד בדרך־כלל את "חוק השרפרפים" החשוב כל־כך, האופן בו פנה אליו ה"מסייה" היה משפיל. הוא הבין את הלעג שבדבריו, אף שעדיין לא שלט היטב בשפה. זה לא הספיק ל"מסייה", שרצה ככל הנראה לחזק את מעמדו ולנצל את האירוע כדי להגביר את שליטתו, ומהר מאוד ניצת ויכוח גדול. שאר החברים, באופן טבעי, התערבו במהרה באירוע, שהתחמם וצבר תאוצה, עד שגלש לאלומות. אלא שאלברט היה זריז יותר, הפיל את ה"מסייה" והצמידו בכוח לרצפה בין ברכיו, ובמבטא חזק מאוד ובהחלטיות סינן בין שיניו: "אני להיות הורג אותך..." (הוא לא ידע להתבטא היטב בצרפתית), כשבידו השנייה הוא מעיף את כל השרפרפים ואת כני הציור שידו הצליחה להגיע אליהם לכל עבר. המבטא וההחלטיות שלו היו בגדר תעלומה. כמה מהחברים ניצלו את ההתרחשות כדי לשחרר מעט קיטור, שלא היתה להם דרך אחרת לנתבו. לאחר רגע חזרו שני היריבים ברוגע איש איש למקומו, החזירו את השרפרפים למקומם, וכך תם האירוע. גופו של אלברט היה כלוא בתשוקות החיים, אך למזלו – שלט ברוחו הרצון הטוב, והוא תמיד מוכן היה להתפייס וללחוץ שוב את ידו של היריב. ברגע זה הוא הפך בעיני כולם ל"מסייה".

נותרה לנו תמונה אחת מאירוע זה. רואים אותו בפרופיל, יושב, ככל הנראה ליד קודמו המפוייס, בעוד כל התלמידים עומדים. הוא אף פעם לא ניצל את סמכויותיו כ"מסייה" וגם לא

בינתיים המרחיב את מעגל ההיכרויות שלו, נפתח לעולם הספרות והאמנות והפך לחברו של המשורר המצרי הדגול השייח' אבו נדרה. ב-1910 הכניס אותו המשורר, באמצעות המנהל-המייסד בווואל, למגזין האומנות החשוב "Athénée de France". אנטול פראנס, ז'ול למטר, פרנסוא קופה, מאסנה ואישים דגולים אחרים היו חלק מקבוצה זו. הוא זכה להערכה עצומה בעקבות נאום הערצה שנשא, עדיין במבטא בלקני, על הצייר קורו, בעת שהדיון נסב גם על קורניי.

"...נאום נהדר, כתב ה־Athénée מפיו של לגראנד, ועוד יותר מרשים כאשר הוא יוצא מפיו של זה, המתגורר זמן כה קצר בפריז, ושהיכרותו עם השפה הצרפתית טרייה..."

כשהציג את דיוקן השייח' בתלבושת מזרחית על שלל עיטוריו, ודיוקן נוסף שלו בלבוש אזרחי, כשהוא נראה כותב בחדר העבודה שלו – קיבל שבחים רבים מן האספה הכללית. הנה עוד כמה קטעים קצרים מתוך כתב העת של אותה שנה, מגיליון דצמבר 1910:

"...בעקבות המחמאות הרבות שקיבל, הודה מר רובין לאסיפה הכללית בלשון שגרמה לו לזכות באהדה רבה.

עלינו לברכו בשל צניעותו ולהעריך את רגשות התודה שביטא לשייח' ולפרופסור שלו מר קורמון מה־Académie des Beaux-Arts. אם נשפוט על-פי שתי היצירות שהציג לפנינו האמן הצעיר, מר רובין יהיה יום אחד אמן דגול. אנו מאחלים לו זאת ומשוכנעים שכשיגיע למעמד שכזה הוא יזכור שב־Athénée העריכו אותו והבינו את ערכו האמיתי."

רובין לא נהפך לשחצן עקב הצלחות אלו. הוא

המשיך בלימודיו, ביקר במוזיאונים, הרחיב את מגוון הטכניקות בהן יצר, וכשלא יכול היה לאכול לשובע, הוא הסתפק בהוספת חור בחגורתו. וכך, חורף אחד, כשנחלש עקב מזון קלוקל שאכל, הוא נדבק במחלת "השפעת הספרדית" – המחלה המפורסמת והאיומה אשר גבתה קורבנות כה רבים, זמן קצר אחרי ההרג הרב של מלחמת העולם הראשונה. במאבק אימים בלילה, מוקף ביצירותיו, הצליח להתגבר על המחלה. הבוקר מפציע, ואלברט – כולו מיוזע ורועד, בגוף מותש – מנצח את המחלה.

אפילוג

קדיש לשתי ידיים, בעצם לארבע: הידיים של אבי הצייר, והידיים של כותב ביוגרפיה זו – אחי. אחי, קלוד, נולד ב־8 במרץ 1936. הוא חי חיי יסורים פיזיים ונפשיים, אשר מנעו ממנו להגשים את חלומותיו. את עשר שנות חייו האחרונות הקדיש לכתבת הביוגרפיה של אבינו – יצירה שעבד עליה בשקידה והעניק לה אופי מלנכולי. בספר שכתב מתמוגים יחד תחושת הכבוד שהוא רחש לאבי, בסגנונו הלירי, יחד עם השתקפות של אופיו עצמו.

אני מתקשה שלא לחשוב על בדידותו, אותה בדידות שחבריו ניסו להשכיחה ממנו. אני עצמי לא יכולתי לבקרו בגלל הקשיים שהיו לי בישראל. וסופו הגיע; הוא בוודאי נחרד מן העובדה שלא יוכל לסיים את משימותיו ופנה בבקשת עזרה לאלוהים. "התפללי בשבילי, סילביה, כי יש לי עוד הרבה מה לעשות" – הוא מלמל בשיחת הטלפון

האחרונה בקול שבור.
אבל אלוהים החליט אחרת. ב־2 באוקטובר
2003 כבה נרו, והוא בן 67.
לא אוכל לסיים בלי להודות לרב הראשי –
ר' ז'יל ברנהיים (Gilles Bernheim), שעזר לו נפשית
להתמודד עם סבלו, וכן להודות לכל חבריו, שלא
אוכל למנותם כאן כי רבים הם מאוד. הם תמיד
קיבלו אותו, אהבו אותו, וביניהם הוא הרגיש
כבתוך משפחה.

אחי היקר, נוח על משכבך בשלום!
סילביה

אלברט רובין, פרופ' שץ ומחזור התלמידים הראשון ב"בצלאל"

ד"ר דורון לוריא

מעטים מאתנו, אם בכלל, שמעו על הצייר אלברט (אברהם) רובין, למרות שתמונות פרי מכחולו נמצאות באוספי המוזיאונים החשובים בארץ, כגון מוזיאון תל-אביב לאמנות ומוזיאון ישראל. קל מאוד לסווגו בתור "הרובין הפחות ידוע", שכן גם הוא וגם הצייר הנודע (לימים) ראובן רובין שייכים לתקופת ה"בראשית" של "בצלאל של שץ". אולם כדי לדייק (גם אם נסתכן בקטנוניות מסוימת) יש לציין כי אלברט רובין היה שם קודם. הוא נמנה עם המחזור הראשון של "בצלאל" (1906–1909) ואילו ראובן רובין הגיע "רק" בשנת 1912, ולמד בירושלים שנה אחת בלבד.

אלברט רובין יכול לסמל עבורנו את כל המחזור הראשון של תלמידי "בצלאל": איש מהם לא נחרט בתודעתנו הקולקטיבית כאחד מגדולי האמנות בארץ ישראל במאה העשרים. יש הזוכרים את יעקב שטרק ואת ניסיונותיו החלוציים בעיצוב אות עברית, יש הזוכרים את שמואל בן-דוד וזהו, פחות או יותר. יעקב בן דב (שהחל את לימודיו ב"בצלאל" שנה לאחר אלברט רובין) זכור בגלל פעילותו המאוחרת יותר בתחום הצילום והקולנוע. "בוגרי שץ" מאוחרים נוספים (כגון לוי קיפניס וברוך אגדתי) התפרסמו דווקא בשטחים אחרים. בוגרים כגון זאב רבן ומאיר גור-אריה נשארו נאמנים לדרכו של שץ, אולם השמות "הגדולים" בתחום האמנות, כגון ראובן רובין, נחום גוטמן, ציונה תג'ר, מנחם שמי, משה קסטל ואחרים – הגיעו מעט אחרי אלברט, למדו אצל פרופ' שץ ואחריכך מרדו בו, בדרך כלל על רקע התנגדותו העקבית והעיקשת ל"מודרניזם". כפי שנראה בהמשך – זו לא הייתה הטרגדיה היחידה של שץ באותן שנים מכוונות.

בוריס שץ גילה את הנער המוכשר בן ה-19, אלברט רובין, בסופיה ושכנעו לבוא (יחד עם הוריו) לירושלים כדי ללמוד ב"בית המדרש"

1 בשנת 1889 נשא בוריס שץ לאישה את יבגניה (ז'ניה) ז'ירמונסקי, בת למשפחה יהודית אמידה בעיר וילנה. הזוג הצעיר, יחד עם אבי הכלה, עברו להתגורר בפריז. אולם לא הכול התנהל על מי מנוחות, ואופיו הסוער של שץ לא סייע במיוחד לעניין. לאחר חמש שנים, שבהן לא הצליחו להביא ילד לעולם, החלו להתהוות בקיעים בחיי הנישואין של הזוג. ב-1895 עקרו בוריס וז'ניה לסופיה, בירת בולגריה, שם שהה שץ עשר שנים. הוא ביצע פרויקטים עבור משפחת המלוכה, פתח בית-ספר לאמנות, שבו לימדה אשתו ציור והוא לימד פיסול, ולבסוף נמנה עם שלושת המורים המייסדים של האקדמיה לאמנויות בסופיה. ב-1897 נולדה לבני הזוג סוף סוף בת, אנג'ל (אנג'לינה), אולם נראה כי הקרע ביניהם רק הלך והעמיק. באחד ממסעותיו בכפרים הנידחים שבהרי בולגריה גילה שץ נער בן 15 בשם אנדריי ניקולוב, שהפליא לגלף בעץ. שץ הביא אותו בשמחה לביתו שבסופיה, ושם התפתח רומן בין הנער לבין אשת מיטיבו. אנדריי היה תלמידו האהוב והמוכשר ביותר של בוריס, ואף שימש כעוזרו. ב-1903 כבר היה הרומן לעובדה גלויה, ובני הזוג התגרשו. שץ שנא את אנדריי שנאה יוקדת עד יום מותו. בצוואתו כתב עליו לבתו אנג'לינה: "אותו נבל, שבגללו גולה אותך אמך מאביך, והלה, אחרי שמצץ את לשדה, השליך אותה". שץ התנתק מגרושתו ומבתו האהובה, וכתב: "כלביא פצוע בסוגר רצתי בסטודיו שלי, מוכן בכל רגע לנפץ את ראשי הבער ולשים קץ לעינויי הקשים מנשואי". ב-1905 העניק שץ לבתו הקטנה מתנת פרידה: תבליט טרה-קוטה בשם "שמשון ודלילה". בחירת הנושא לא הייתה מקרית: נושא

החדש לאמנות ולאומנות שהקים – "בצלאל" (כפי שגייס כשרונות צעירים נוספים מן הגולה. הציירת מרים "חד גדיא", לדוגמא, "גויסה" על ידי שץ באודסה בקיץ 1911 והגיעה ללמוד במחזור השלישי ב"בצלאל"). למעשה, ניתן לומר כי גילוי כשרונות צעירים היה אחד הדברים שהפעים את שץ ומשך את ליבו. כך, למשל, גילה שץ בבולגריה בשלהי המאה ה-19 נער כפרי בן 15 בשם אנדריי ניקולוב, טיפח אותו והפך אותו לעוזרו באקדמיה. ניקולוב הצעיר גמל לו בכך שניהל רומן סוער עם אשתו של שץ – ז'ניה, ולבסוף אף ברח עמה.¹

אין זה מקרה ששץ "גייס" את אלברט הצעיר (וכן שני תלמידים נוספים – שמואל לוי ושמואל דוידוב) בסופיה, שכן זוהי העיר בה החל סיפורו של "בצלאל", העיר בה גיבש שץ את תפיסת האמנות שלו – לא רק כאמן-פיסול אלא גם כאחד ממייסדי האקדמיה והמוזיאון הלאומיים של בולגריה, אשר השתחררה לא מזמן (ב-1878) משלטון הטורקים, בעוד היושבים בארץ הקודש עדיין נאנקים תחת אותו השלטון בדיוק. הייתה זו רק שאלה של זמן עד אשר ההקבלה בין מצבו של העם הבולגרי, שעמד מול האתגר לעצב (וכמעט להמציא, בעצם) תרבות לאומית עצמאית, לאחר מאות שנות דיכוי, לבין מצבו של העם היהודי החולם מזה כ-1800 שנה על שיבת ציון – תביא ללידת החלום להקים אקדמיה ובצמוד לה בית-נכות² בירושלים. אם שץ, שכלל לא נמנה עם העם הבולגרי, עזר כה רבות בעיצוב ההתעוררות התרבותית שם – מדוע שלא יעשה דבר דומה למען עמו שלו? האתגר נראה דומה ונוסחת היישום הייתה זהה: בשני המקומות שקד שץ על פיתוח והפצת מלאכות האומנות והאמנות בקרב העם, תוך שילוב מוטיבים עממיים עתיקים בתרבות המתחדשת, ובשני המקומות עסק שץ הפסל בפיסול ועיצוב תבליטים של דמויות בולטות ושל גיבורי האומה, כאשר בירושלים אמור היה הרעיון להבשיל לכדי יסוד "גלריית דיוקנאות לאומית", כמקובל בעמים נאורים וגאים במורשתם (ראה לדוגמא את ה־National Portrait Gallery בלונדון).

שץ לא נמנה באותה עת (ולמרבה הצער גם לא בשנים שלאחר מכן) עם "החמישיה הפותחת" (אם יורשה לי להשתמש במונח מתחום הכדורסל) של האמנים היהודיים בני התקופה. עובדה היא שפרופ'

לאחרונה שלוש פעמים: בפעם הראשונה – עקב בריחת אשתו ז'ניה עם בתם הקטנה, בפעם השנייה – עקב רומן חד-צדדי לחלוטין של שץ בן ה-38 עם בת-דודתו בת ה-16 תיאודורה (דורה) גאבה (במכתביו לדורה הוא מתאר עצמו כסבא זקן, בודד ומיוסר, לעיתים חברותי ופעלתן אך לעיתים קודר, עייף, קרוע, סובל ונבגד) ובפעם השלישית – עקב מותו ללא עת של הרצל ב-1904. באחד ממכתביו האחרונים לדורה הוא מזכיר שבדעתו לחיות כמה שנים בארץ ישראל, אך הוא יודע שגם שם יהיה בודד: "פלסטינה תהיה לזמן מה המנזר שלי"⁵. ובכן – ציונות או מקום גלות?

כאן אולי המקום להזכיר היבט נוסף במסכת הטרגדיות שעוד נכוונו למשפחת שץ: נראה כי לבוריס שץ היה חשוב להקים שושלת משפחתית-אמנותית בארץ. לא במקרה הוא קרא הן לבית הספר לאמנות שייסד והן לבנו הבכור באותו השם – "בצלאל", ואין זה מקרה שהוא ביקש מתלמידיו ומעוזריו לקרוא לבניהם הבכורים בשם זה (ע"ע בצלאל נרקיס ואחרים). דווקא על רקע זה מכאיב לדעת כי אין כיום שום צאצא של בוריס שץ – בארץ ובעולם כולו. שני ילדיו שנולדו בירושלים מאשתו השנייה נפטרו חשוכי-לדים. ובאשר לאנג'לינה, בתו מאשתו הראשונה שנותרה בסופיה – שץ הציע לה לבוא ולחיות עמו בירושלים, אך כשהשניים הצליחו להיפגש סוף סוף, היא הטיחה בו את האשמה כי בגלל נטישתו בעבר – אין היא מרגישה שהוא אביה יותר מאשר ניקולוב (מאהב אמה). לימים שנתה בתו את דעתה אולם אז כבר היה מאוחר מדי: בצוואתו כתב שץ המיוסר: "אז החלטתי לתלוש אותך מלבי... ואחרי הרבה שנים, כאשר גדלת והבינות בעצמך, השלכת את עצמך בזרועותי, אנכי אהבתיך בכל לבי, אבל שוב לא יכולתי למלאות בו את מקום בתי הקטנה, אשר אנשים רעים גזלו מאתי"⁶. שץ הוסיף בצוואתו, באירוניה מרירה, כי אפילו העונג לשהות זמן מה במחיצת נכדו היחיד עלי אדמות (בנה של אנג'לינה) ולהכירו מנוע ממנו, וכל שיש בידי הוא אך ורק תצלום שלו. מעטים יודעים כי לאחר מותו של שץ עלתה בתו אנג'לינה (שנעשתה אמנית) לישראל, אולם בנה לקה במחלת-נפש ואף הוא מת ערירי.

ובחזרה לשלהי 1905. שץ נמצא עדיין באירופה (בעיקר בברלין),

הייתה "אוצר המלך". הקשר בין המונחים "אוצר המלך" ו"מוזיאון" כמעט אינו טעון הוכחה: אחדים מגדולי המוזיאונים כיום (הלובר בפריז, ההרמיטז' בסנט פטרסבורג, הקונסטסהיסטורישזמוזאום בווינה ועוד) החלו את דרכם כאוספים פרטיים של שושלות מלכותיות, עד שבאו מהפכות ושינויים פוליטיים אחרים, שבעקבותיהם הפכו אוספים אלה לציבוריים – לרכוש העם.

³ השפעת רעיונותיו של מרטין בובר על שץ ועל הקמת "בצלאל": ההצעות המעשיות שנועדו לקדם התפתחות אמנות יהודית, ובמקביל, כפי שאמר בובר, "ליצור את איחודו של היהודי עם האדם השלם", קיבלו ביטוי בהקמת הוצאת ספרים של אמנות יהודית (Judischer Verlag), בארגון תערוכות נודדות, ובהקמת אגודת אמנים יהודית. תקוותו של בובר הייתה, שבכל בית יהודי יתלו תמונות יהודיות, יאוינו למוסיקה יהודית ויקראו שירה יהודית. רעיונות אלו, שהדהו מאוחר יותר בעולמו של שץ, כבר מרמזים על הוויכוח הגדול בנוגע לשאלת קיומו של סגנון יהודי-עברי חדש ואוטנטי, מעבר לקיומה של איקונוגרפיה יהודית. במסגרת ההצעות המעשיות לקידום אמנות יהודית, הסתמך גם הצורך בהקמת מוסד שיעודד יצירת אמנות יהודית שתתאים ליעדי הציונות. לפיכך, ניתן לומר כי "בצלאל" נולד כמענה להשקפות הציונות הרוחנית. בו בזמן, הוא גם שימש גשר בינה לבין יעדי הציונית המעשית, ציונות של עשייה, עבודה ויצירה בחומר, שדגלה בהתיישבות וביצרנות. במובן זה, הקמת מוסד כ"בצלאל" אפשרה חתירה לאמנות יהודית רוחנית בעלת

דגש ציוני, מצד אחד ומצד שני, התפתחות תעשיית אומנויות בעלת ערך כלכלי בארץ ישראל. ההחלטה על הקמת "בצלאל" התקבלה בקונגרס השביעי, שנתיים לאחר ששץ הציג את רעיונו בפני הרצל ב־1903. חודש לאחר הגעתו של שץ לארץ בינואר 1906, החל 'בצלאל' – בית המדרש למלאכות אמנות', לפעול בירושלים, עם קומץ תלמידים לאמנות שבאו מארצות שונות, בהתאם לרעיונות הציונות המעשית, שנציגיה ליוו את הקמת המוסד ופיקחו עליו. שץ הצהיר על כוונתו ליצור מוסד המחובר בשורשיו לארץ ישראל, שנועד ליצור זהות אמנותית לאומית, אך גם מוסד שיהווה מסד לתעשיית מלאכה עממית ופולקלור מקומי.

4 ראה לדוגמה: נורית שילה־כהן: "בצלאל" של שץ, 1906–1929 (קטלוג תערוכה), מוזיאון ישראל, ירושלים, תשמ"ג (1983); יגאל צלמונה: בוריס שץ, הוצאת כתר, ירושלים, 1985; יהודית קול־ענבר: תולדות המוזיאונים בארץ עד קום המדינה כביטוי לחזון הציוני, עבודת גמר לתואר שני, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1992; יגאל צלמונה: בוריס שץ – כהן אמנות, (קטלוג תערוכה), מוזיאון ישראל, ירושלים, 2006; דוד טרסקובר וגדעון עפרת: בצלאל 100 (ספר ראשון – 1906–1929), מועצת הפיס לתרבות ולאמנות, 2006.

5 צלמונה 2006 עמ' 72.

6 צלמונה 2006 עמ' 143 הערה 47.

7 בעתון "השקפה", מ־1905.12.26.

8 שילה־כהן, קטלוג, מוזיאון ישראל, עמ' 34.

מתכנן להביא ארצה מחזור ראשון בן עשרה תלמידים ושני מורים (א' מ' ליליין ויוליוס רוטשילד), וחולם על הקמת "קומפלקס" בירושלים: בית ספר, בית מלאכה, מוזיאון (לאוצרות האמנות היהודית, ארכיאולוגיה של ארץ הקודש ואוסף של החי והצומח של א"י – כמקורות השראה לדגמים אמנותיים) וספריה (הכומר הדלר מוינה כבר היה מוכן לתרום 10,000 ספרים למטרה זו). רוב התרומות למען "בצלאל" בשנה הראשונה להיווסדו הגיעו מיהודי גרמניה, שכן קהילות יהודיות אחרות באירופה הקדישו את תרומותיהן באותה עת להצלת נפגעי הפוגרומים ביהודי רוסיה. אליעזר בן יהודה מספר⁷ כי בוריס שץ התנדב לעבוד בשנתיים הראשונות חנים (גירסה אחרת מציינת שלוש שנות עבודה ללא שכר).⁸

המחזור הראשון, עמו נמנה אלברט רובין בן ה־19, החל כנראה את לימודיו ב־1906.1.3, בבניין שנשכר לשם כך ברחוב החבשים. היה זה רחוב יפהפה (גם היום הוא כזה), שהצטלב עם רח' הנביאים וגם משפחת בן יהודה התגוררה בו – שכונה שאכלסה אירופאים רבים וכן מוסדות ציבור (בתי־חולים ועוד). בניין זה, שהיה אחד מחמישה בניינים שבנתה הקהילה האתיופית בירושלים בשלהי המאה ה־19 לצורכי השכרה, היה גדול דיו למטרת בית הספר, אך קטן יחסית ובלתי נוח לאירועים חברתיים וציבוריים. רחל ינאית בן־צבי (לימים רעייתו של הנשיא השני של מדינת ישראל), תיארה מבנה זה כארמון הנטוע בתוך גן־עדן ואווירה מיסטית (בסגנון נוצרי־חבשי) שורה עליו: "...ברחוב החבשים ישנו בניין חדש וריק. זה היה ביתו של 'בצלאל', עד שעבר לבית קבע משלו... מה הדור הבית רב־הממדים, ובפרט הקומה העליונה... גזוטראות מסביב כתלויות באוויר, חלונות גבוהים ופתוחים לרווחה, וסביב החצר – עצים. בסמוך, בכנסיה החבשית – כיפה רמה, חלונות צבעוניים וההוד הנישא מהכנסיה נאצל גם על חצר זו. בפינת החצר סככה ארעית, כלונסאות שבד־שק מתוח עליהם, ובתוכה ומסביב לה ערימת אבנים מסותתות למחצה..."⁹.

תלמידי "בצלאל" – אלברט רובין וחבריו – עברו כעבור שנתיים לצמד הבניינים החדש, המרווח והידוע יותר (כיום בפינת הרחובות שמואל הנגיד ורח' בצלאל) – בניינים טורקיים שרכשה הקרן הקיימת

9 רחל ינאית בן-צבי, אנו עולים, תל-אביב 1950, עמ' 25, מצוטט אצל: ד"ר גדעון עפרת-פרידלנדר: "תקופות 'בצלאל' – שנות ההקמה", מתוך "בצלאל של שץ" (קטלוג תערוכה במוזיאון ישראל), אוצרת: נורית שילה-כהן, ירושלים, 1983, עמ' 44.

10 צלמונה 2006 עמ' 89.

מאפנדי בשם אבו-שקיר. במקורו שימש בית אחד למגורי האפנדי, ובבית השני היה הרמון-הנשים שלו. מאוחר יותר שימשו הבניינים כבית יתומים ערבי. שץ אמנם חלם לבנות את "בצלאל" באזור קרוב יותר להר הבית (מכיוון ששם הרי יוקם בית המקדש השלישי, ו"בצלאל" יהיה מקדש האמוניות, אשר בו יכהן שץ עצמו ככהן ראשי), ולפיכך חשק במגרש שעליו ניצב כיום מוזיאון רוקפלה, אולם הוא הבין שעליו להסתפק במיקום המוצע. המעבר לשני הבניינים אפשר הרחבה של המוסד ופתיחת מחלקות חדשות, כגון מחלקת פיליגרין (עיצוב כלים, תכשיטים ותשמישי קדושה בחוטי כסף), מחלקת החיטוב והמסגרות (כולל מסגרות משובצות בצדף), ומאוחר יותר גם מחלקת הריטים קלועים, הדפסי-אבן (ליטוגרפיות), צרבת (הכנת תצריבים) ועוד. בשנים שלאחר מכן נפתחו גם מחלקות לשיש, לעבודות בעץ-זית, לשנהב, לגרפיקה ולפוטוגרפיה (צילום). המעבר לצמד הבניינים גם אפשר את מימוש חלומו של שץ לפתיחת מוזיאון שישמש את התלמידים בעבודתם. "מוזיאון" זה נראה בתחילה יותר כמו "חדרי הפלאות" שנוסדו על ידי אספנים שונים (בדרך כלל אצילים, בישופים או סתם סוחרים עשירים) ברחבי אירופה במאות ה-16 וה-17, חדרים שהתאפיינו בערבוב של חפצים מחפצים שונים – תמונות, פסלים, כלי נשק, אלמוגים וקונכיות, מטבעות עתיקים ומדליות, שלדים ופוחלצים של בעלי חיים נדירים. אוספים פרטיים ראשוניים אלה (שמהם צמח, למעשה, המוזיאון המודרני) התאפיינו בחוסר דיסציפלינה מוחלט, וניתן לומר שסיסמתם הייתה "להדהים ולשעשע". היו במוזיאון "בצלאל" מטבעות עתיקים מאוספו הפרטי של שץ, פוחלצים ופרפרים (בעיתון הירושלמי "השקפה" נכתב ב-1907: "כל מי שחוזר מטיול מביא פרפר או אבן לבית הנכאת"¹⁰ אפילו הכרכה הגדולה והמרשימה של משה מונטיפיורי נכללה בתצוגה.

בתחילה היו ב"בית המדרש למלאכות-אמנות בצלאל" שתי מחלקות ראשיות: מחלקת האמנות ומחלקת המלאכה. מחלקת האמנות (בה למד אלברט) נחלקה לשלוש כיתות: 1. בית-ספר למורים ולציירי דגמים 2. מכינה 3. כיתת שיעורי ערב. המחזור הראשון של המחלקה לאמנות מנה מספר תלמידים ילידי הארץ (אשר סווגו כ"מתחילים")

ומספר תלמידים מחו"ל, אשר בהיותם כבר בעלי השכלה אמנותית מסוימת סווגו כ"מתקדמים". עם האחרונים נמנו חמישה תלמידים מרוסיה, שלושה מאוסטריה וגרמניה ושלושה מבולגריה – שמואל לוי, שמואל דוידוב (ששינה את שמו לבן־דוד) ואלברט רובין, שאביו, ניסים, התקבל לעבודה במוסד כאיש תחזוקה וחלק מאחיותיו עבדו במחלקת השטיחים. מכיוון שכל משפחתו של אלברט רובין חיה עמו בירושלים, לא ברור אם נחשב כ"תלמיד מחו"ל" או כ"מקומי". עוד נמנו עם בני מחזורו של רובין אביעזר־יעקב קנטרוביץ', יעקב שטרק, אהרון הלוי, ראובן ליף (ליפשיץ), שמואל פרסוב, ציפורי (ציפורוביץ), ש' קראטקא, ליאו קניג, י' ליכטנשטיין, אברהם בנימין ריבלין, פייבל וילנער, י"ג גורדוני, ויניק, שמואל לוי (אופל), אברהם אשר בר־אדון ויוסף חברוני. כידוע, אלברט רובין עזב את ארץ־ישראל עם תום לימודיו ב־1909 שלא על מנת לחזור אליה עוד. הוא לא היה היחיד מבני כתתו שעשה כן: ליף־ליפשיץ עקר לארה"ב ואילו ציפורי וגורדוני השתקעו ברוסיה.

תכנית הלימודים שנקבעה לאלברט ולחבריו התפרסה על פני שלוש שנים. המורים אמורים היו להיות ליליין, והצייר (יליד ויימר, גרמניה) יוליוס רוטשילד, אשר נבחר על ידי ועדת חיפוש ששץ הקים לעניין זה בגרמניה, והוא לימד "ציור לפי מודלים" (דוגמנים). ליליין (ידידו של שץ משכבר הימים) אכן הגיע לירושלים אולם עד מהרה הסתכסך עם שץ ועזב (אחר־כך טען שמלכתחילה הגיע לזמן קצר בלבד).¹¹ "מרד הסטודנטים" הראשון בבצלאל (במהלך מאה השנים הבאות התחוללו עוד כמה מרידות מסוג זה) היה נגד יוליוס רוטשילד, שכנראה לא הצטיין כמורה, ואכן אלברט רובין וחבריו הצליחו להעיפו מבית הספר (בהתחשב באופיו הנעים ובצניעותו הטבעית של אלברט – אין זה סביר שהוא עמד בראש המרד), ושץ, שכבר לימד באותה עת גם כיור (הכוונה לפיסול בחימר), יציקות גבס, "מלאכת נוי" ועברית(!) – נאלץ למלא גם את מקומו של המורה המודח רוטשילד כמורה לציור. הבעיה הייתה שגיסו של המורה רוטשילד – מנהל בנק לונדוני בשם כהן, התבקש בינתיים לבדוק מטעם הוועד הברלינאי את מערכת הנהלת החשבונות הבעייתית־משהו של "בצלאל", עקב חשדות לגבי מה שמתרחש בבית הספר (לפחות מבחינה חשבונאית) ונראה כי התרשמותו לא הייתה

¹¹ שם, עמ' 83.

חיובית ביותר, שכן הוא מצא לנכון לדווח לורבורג כי "אמנים הם כמו ילדים ויש להשגיח עליהם".¹² הופעלו על שץ לחצים כבר ב-1906 לקבל פיקוח מקצועי-אובייקטיבי על הנהלת הכספים ועל המאזן המסחרי מטעם הוועד בברלין. שץ ניסה לפתות את האדון יהודה גרזובסקי מיפו לקחת על עצמו משימה זו. אם המילה "פיתוי" נשמעת קשה וקיצונית מדי – כדאי לבחון את הטיעון העיקרי של שץ במסגרת הנסיון לשכנע את גרזובסקי: "אינני חושש מזה שאינך סוחר. בבולגריה קיבל משרה זו אחד שהיה פקיד במיניסטרום וזה האיש נעשה עשיר גדול ועושה היום עסקים של שני מיליון ולזה הגיע במשך עשר שנים. מדוע תדחה עתיד טוב כזה מעצמך?"¹³ במילים אחרות: הבטחה לא כל-כך סמויה שאחרי שירות ציבורי לאורך זמן כלשהו בפיקוח על עסקי המסחר של "בצלאל" יוכל גרזובסקי לצאת לשוק הפרטי ולעשות מיליונים (כמקובל במקומותינו עד עצם היום הזה). גרזובסקי, משום מה ולמרות העתיד המזהיר המובטח – דחה את ההצעה, אולי בגלל שקיבל באותה עת הצעת עבודה טובה יותר מביירות.¹⁴

ועוד מעוללות הניהול הפיננסי של ראשית "בצלאל" והנסיונות להשתחרר מעול הפיקוח של הוועד הגרמני: שץ הקים אגודות ידידים ל"בצלאל" בקרב קהילות יהודיות בארה"ב (ניו יורק, פילדלפיה וסנט-לואיס) וביקש מראשיהן לשלוח את הכסף **במזומן** ישירות אליו, במטרה לעקוף את הגזברים-המפקחים בברלין. עתה התעוררה בעיה חדשה: הוועד-המנהל בברלין לא התרשם מאיכותם הטכנית והאמנותית של "שטיחי בצלאל", ולא היה מרוצה ממידתם הקטנה, ממשך זמן ייצורם (הארוך מדי), מן העובדה ששץ מעדיף מוטיבים עבריים-יהודיים על פני מוטיבים פרסיים-מזרחיים ובכלל – מכמות השטיחים שיוצרו. ב-2.7.1908 הגיע מכתב אונומימי (חתום בראשי תיבות בלבד) מן ההנהלה בברלין לרופין, בו נכתב בין היתר: "כדי לא להרגיז את שץ יתר על המידה, אפשר להשאיר בידיו לפי שעה את ניהול המוזיאון. אדרבה, שיעשה לו תעמולה ואם ישתפרו הזמנים – שישע לאירופה ולאמריקה; לשונור – בזה הוא טוב הרבה יותר מאשר בארגון וייצור של מעשי אמנות. ממחלקת השטיחים יש לסלק אותו סילוק מוחלט".¹⁵ בתגובה חלה שץ וכמעט מת, ואז גובשה פשרה, במסגרתה

¹² ד"ר גדעון עפרת-פרידלנדר, קטלוג מוזיאון ישראל 1983 (עורכת: נורית שילה-כהן), עמ' 49.

¹³ הארכיון הציוני המרכזי, L 42, מצוטט אצל ד"ר גדעון עפרת-פרידלנדר, קטלוג מוזיאון ישראל 1983, עמ' 49.

¹⁴ יהודה גור (גרזובסקי), 1862 – 1950 – בלשן, מחנך, מילונאי וסופר, מראשוני הכותבים בעברית בארץ-ישראל. גור נולד במוהוט שבבלארוס, למד בוויילנה צילום במטרה להתפרנס ממקצוע זה בארץ ישראל וב-1887 עלה לארץ. כאן עבד בתחילה בחקלאות ובהמשך בחנות ביפו. לאחר מכן החל לעבוד כמורה לעברית במוכרת בתיה, עבר לזכרון יעקב ואחר-כך ליפו, בה לימד בבית הספר של ישראל בלקינד והיה למזכיר של אגודת בני משה. בהמשך שימש כמורה במקווה ישראל ובשנת 1898 נכח בפגישה ההיסטורית של הרצל עם הקיזור הגרמני וילהלם השני, שהתקיימה בשער בית הספר. ב-1906 עבר לביירות שם עבד בבנק אפ"ק, חזר ארצה ב-1911, התמנה למנהל סניף בנק אפ"ק ביפו. במסגרת עבודתו רכש קרקעות בתל אביב וחיפה למען היישוב היהודי. במלחמת העולם הראשונה גורש בידי השלטונות הטורקיים לדמשק. בתו, הדסה, נישאה לבנו של הנציב העליון הבריטי הראשון, הרברט סמואל.

¹⁵ הארכיון הציוני המרכזי, I/86 2/L, אצל ד"ר גדעון עפרת-פרידלנדר, קטלוג מוזיאון ישראל 1983 (עורכת: נורית שילה-כהן), עמ' 68.

כתב ורבורג לרופין: "בעניין סילוקו של פרופ' שץ ממחלקת השטחים, אציע שלא לבצע זאת לפי שעה". מותר לנו להניח שברקע המחלוקות עם הוועד הברלינאי הייתה השפעתה של הדעה הקדומה (שלא לומר – זלזול) שהחזיקו בה יהודי מרכז אירופה "המתקדמים" (הם ראו עצמם כבורגנים וכקוסמופוליטים) לגבי ה"אוסט־יודה" הרגשיים והנחותים (לדעתם) – יוצאי עיירות מזרח אירופה, ששץ, כידוע, נמנה עמם. שץ, בתגובה, סבר כי "כל אחד חושב שיש לו הצדקה, בעד הפרוטות שלו, לחוות את דעתו גם כאשר איננו מבין מאומה".¹⁶ האמת היא, כרגיל, אי־שם באמצע: שץ, שהיה חדור כוונות טובות ותרם רבות ממרצו ואף מהונו ל"בצלאל" – לא ידע להפריד בין חייו הפרטיים ורכושו האישי לבין המוסד שניהל.¹⁷

עוד מלחמות נכוונו לשץ עם חברת "בצלאל" הברלינאית באותה עת: בברלין לא אהבו את ה"שיפוצים ללא חשבון" ואת האילתורים למיניהם שעשה שץ בשני הבניינים החדשים ואת העובדה שהוא פתח על דעת עצמו מחלקות חדשות בבית הספר (מחלקת הפיליגרון

¹⁶ צלמונה 2006, עמ' 74.

¹⁷ שם, עמ' 83

והמחלקה למקלעות סלים, לדוגמא, ואחר-כך גם המחלקה לפיתוחי-עץ) או הרחיב מחלקות קיימות, כגון המחלקה לרישום וציור, בה למד אלברט רובין, אשר לא נחשבה בעיני ברלין כמחלקה אמנותית עצמאית אלא כמחלקה "להכנת דוגמאות לשטיחים" בלבד. בתור "עונש" נאסר על שץ ב-1908 לפתוח את המחלקה להדפסי-אבן בניהולו של שטרוק, וכך נדחתה פתיחתה לשנה שלאחר מכן. בברלין גם לא התלהבו מן העובדה שלאחר מותו הפתאומי של הירשנברג מינה שץ, שוב על דעת עצמו בלבד, את הצייר ארנולד לחובסקי, שלא היה מוכר כלל בברלין, כמחליפו (האמת היא שהיו בברלין אנשים שקיוו שהירשנברג יחליף את שץ כמנהל המוסד בהקדם האפשרי). הם פסלו את המינוי ושלחו במקומו לארץ את הצייר ריכארד גולדברג.¹⁸ כדי להבין עד תומם הן את יחסי הכוחות והן את רכיבי העימות בין ברלין לשץ, יש לזכור כי תוקפו של חוזה הניהול של שץ מטעם חברת "בצלאל" הברלינאית פג ב-1.10.1908 – והסוגיה בדבר חידושו היוותה איום מוחשי ביותר עבור מנהל בית הספר.

לבית הספר הצעיר ולעומד בראשו ציפתה גם מלחמה בכוחות מקומיים, ואויבים (אמיתיים ומדומים כאחד) נצפו מכל עבר: מצד אחד – החרדים בירושלים, שהתרגלו במשך עשרות שנים לחיות מכספי ה"חלוקה" (תרומות ונדבות מחו"ל), ומצב שיהודים ילמדו מקצוע ויתחילו לעבוד למחייתם נראה להם מוזר ואף בבחינת תקדים מסוכן. זאת ועוד – היה חשש מחרם שיהודים דתיים יטילו בגלל האיסור ליצור פסלים ותמונות (זה לא קרה). מצד שני – היו בירושלים עוד מוסדות חינוך ותרבות (כגון ביה"ס "כל ישראל חברים") אשר שמו להם למטרה ללמד מקצועות כגון אריגה, טווייה, מלאכת תחרה, סריגה וכיוצא בזה. בשנת 1907 הדיח שץ את אברהם אלברט ענתבי, מנהל ביה"ס כ"ה, מחברותו בוועד הירושלמי של "בצלאל", מאחר שנתפס בעיניו כ"אויב המוסד". שני מוסדות ירושלמיים נוספים זממו לבלוע את "בצלאל" הצעיר: ביה"ס "למל" ומוסד "עזרה", אולם שץ הדף גם סכנות אלו. מכיוון ששץ האמין שאי אפשר להיות אמן מבלי להיות אומן – חויבו אלברט רובין וחבריו ללמוד גם "מלאכות מעשיות" וכמו כן – כיאה ל"ערב רב" שהתקבץ מארצות שונות – להשתתף בשיעורי השפה

¹⁸ ד"ר גדעון עפרת-פרידלנדר, קטלוג מוזיאון ישראל, 1983 (עורכת: נורית שילה-כהן), עמ' 69.

19 ד"ר י' לוריא מדווח בשנת 1911 על דוברי תשע שפות שונות בקרב תלמידי "בצלאל": ז'ארגון(?), ספרדית, ערבית, עברית, רוסית, פרסית, גרוזית, טורקית ובולגרית (נורית שילה-כהן: "בצלאל" של שץ, 1906–1929 (קטלוג תערוכה), מוזיאון ישראל, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 60).

20 דליה בלקין: מנחם שמי – אדם ואמן, קטלוג תערוכה במוזיאון תל-אביב לאמנות, 2009, עמ' 22.

העברית.¹⁹ בשנת לימודיו השלישית והאחרונה זכה אלברט רובין ללמוד זמן מה אצל הצייר שמואל הירשנברג, אשר למרבה הצער נפטר חודשים ספורים לאחר הגעתו ארצה. הקו השליט במחלקת האמנות היה שמרני ביותר. שץ ראה בצייר פול סזאן את אבי הכופרים באמנות "הטובה". החוקרת ד' בלקין מתארת את האווירה האמנותית ששררה ב"בצלאל" של שץ, גם לאחר עזיבתו של רובין: "המגמה השלטת והבלתי ניתנת לערעור ב'בצלאל' היתה זו שהנהיג בוריס שץ, מייסד בית הספר: המזרח היה רפרטואר של מוטיבים ונושאים לאומיים, ואילו הטכניקה הייתה מערבית-אקדמית. שץ, שאמנם שהה בפרזו ועבד בה בשיא התקופה האימפרסיוניסטית, הביע את סלידתו מן התנועות המודרניות ככלל. הוא בז לאימפרסיוניסטים וכינה את ציורם 'המטושטש' בשם 'עורמה'. ציונה תג'ר סיפרה כי בזמן לימודיה ב'בצלאל' (1922) החרים לה שץ ספר על האימפרסיוניזם שהעזה לקרוא בחצר בית הספר".²⁰

ב-1908 כבר מנה בית הספר ששה מורים, שבעים תלמידים וחמישים עובדות במחלקת השטיחים. אוטו ורבורג שישב בברלין, ראה ב"בצלאל" מוסד עסקי שחייב להיות גם רווחי, וחשש מניהולו הפורני של פרופ' שץ. לפיכך הוא אילץ את שץ לשלוח לו לעיתים קרובות דו"ח הוצאות, באיום שאם לא ישלח – יפסיק את משלוח הכספים. שץ חרק שיניים, ובאחד הדו"חות ששלח אנו פוגשים בארבעה מורים ועובדי מינהל מקבלי משכורות: **ניסים רובין** (אביו של אלברט) – שמש, שמואל בן דוד – מורה לשטיחים, חמדה בן-יהודה – מזכירה וישראל אהרוני – מורה לעברית.

החיים, כמו גם חיי היצירה, תוססים. התלמיד יעקב שטרק, בן מחזורו של אלברט רובין – כבר מעצב אורנמנטיקה של אותיות עבריות (מעין תערובת בין סגנון "אר נובו" אירופאי לערבסקות מוסלמיות) במאי 1906. ב-1907 נבחר עמית אחר של אלברט, שמואל בן דוד (שכזכור הגיע אף הוא לירושלים מבולגריה) להיות יושב הראש הראשון של "ועד התלמידים והעובדים של ביה"ס בצלאל". במחלקה לשטיחים (למעשה – בית מלאכה) של "בצלאל" עובדות נערות – 45 במספר, אותן בחר פרופ' שץ, מיד עם הגיעו ארצה בינואר 1906, מתוך 400 מועמדות. אחת מהן הייתה רחל – אחותו בת ה-14 של אלברט.

הרעיונות האמנותיים והאיקונוגרפיים שהנחילו מורי "בצלאל" הראשונים לאלברט רובין ולחבריו, בשאיפתם ליצור סגנון עברי חדש, היו ברורים למדי, כפי שאפשר להיווכח ממראה התמונות שצייר רובין בשלוש שנות שהותו בירושלים: 1. "טיפוסים" יהודיים, בדרך-כלל מזרחיים: הם נחשבו לדמויות ציוריות, אקזוטיות, גזעיות, אותנטיות וקרובות ברוחן ובמראן לגיבורי התנ"ך. לפיכך גם סימלו "טיפוסים" אלה את הקשר בין עברו של העם (ארץ ישראל של תקופת התנ"ך) לבין ההווה הציוני. ניכרת הייתה התחושה כי "אין כמו ישיש תימני מזוקן כדי לתאר את עזרא, נחמיה ודמויות מקראיות אחרות" כמאמר הקלישאה. 2. נופי ארץ-ישראל, ובעיקר נופי ירושלים, עם דגש על המקומות הקדושים או בעלי חשיבות לאומית, כגון הר הבית (מקום המקדש), מגדל דוד, הכותל המערבי, קבר רחל, קבר זכריה, יד אבשלום וכדומה. על רקע שני האלמנטים הללו מעניין לציין כי לא מצאנו אצל רובין ציורים העוסקים בנושאים תנ"כיים מתקופתו הירושלמית, ואפילו לא כאלה הקשורים במתתיהו החשמונאי ומשפחתו – נושא שהיה אהוב כל-כך (וסימבולי כל-כך) על שץ עצמו.

ההשפעות האמנותיות היו שילוב מעניין של מערב ומזרח. שץ הנחיל לתלמידיו את הריאליזם, בעוד שמואל הירשנברג הוסיף לכך גם את אלמנט "הפאתוס הרגשני", אשר נכח אמנם בציוריו, אך לא כל-כך חלחל אל התלמידים הצעירים. ליליין, אשר לימד חודשים ספורים בלבד בתקופת לימודיו של אלברט רובין, הביא עמו מערכת מורכבת מאוד של השפעות אמנותיות: היוגנדשטיל הגרמני (שהיה מעיקרו יותר גרפי-עיטורי), יחד עם השפעות יפניות והשפעות מן העת העתיקה (אשוריות ומצריות), כל אלה מושלכות אל "כור היתוך" יחד עם דמויות אקזוטיות (בדואים ואחרים) אותן פוגש ליליין בארץ ישראל.

אלברט רובין השתתף בנשף ל"ג בעומר בשנת 1907. הוא גם שר שם, מן הסתם בגרון ניחר, את "המנון בצלאל", אשר יהושע קנטרוביץ עוד הספיק לחבר לפני שפוטר על ידי שץ²¹ לאחר תשעה חודשי עבודה בלבד כפקיד במוסד: "...ועת אביטה אתבוננה, למראות ארץ מולדתנו, אז הלב ימלא גאון, כי כזאת נחלתנו. בצלאל, בצלאל!..."²² המנון זה הושר בימי זיכרון ובאירועים חגיגיים עוד לפני הנשף הנזכר, למשל בעת

²¹ ד"ר גדעון עפרת-פרידלנדר, קטלוג מוזיאון ישראל, 1983 (עורכת: נורית שילה-כהן), עמ' 69.

²² שם, עמ' 269.

קבלת הפנים לדוד ופאני וולפסון (ב' בשבט תרס"ז – שלהי 1906). עוד כללה תכנית הנשף "חזיון במערכה אחת" בשם "השיר הנצחי", הופעת מקהלת "בצלאל", משחקי כדור מעופף, ציור ציורים מהירים, פנס־קסם (גרסה מוקדמת ל"מופע אור־קולי" בימינו) ו"תמונות חיות". באותה שנה גם הוצג על במת "בצלאל" מחזה בארבע מערכות שכתב ד' פינסקי: "יעקב הנפח", על ידי "חובבי הבמה העברית" מיפו.

בשנת 1908 השתתף אלברט רובין בנשף הראשון של "קלוב הציירים" ב"בצלאל". מכיוון שכותב שורות אלו (ד' ל') נמנה עם מארגני נשף הפורים ב"בצלאל" מספר שנים מאוחר יותר (ליתר דיוק, בשנת 1974), אני יכול רק לסקור בקנאה את התכנית האמנותית העשירה של הנשף ב־1908: נאום חגיגי של שץ, נגינה בפסנתר של הגב' קרוגליאקוב, מקהלת "בצלאל" בניצוחו של הצייר שמואל לוי, קטעי נגינה ב"שמינית ועוגב" על ידי תלמידי "בצלאל", מופע התעמלות, יישום בקהל, מחולות היתוליים, פנס־קסם, הגרלה ומכירה פומבית. מן הקהל נדרש לבוא "מזויין בכוח ועליו".²³ ועל זה כבר אמר המשורר:²⁴ "אומרים שהיה פה שמח לפני שנולדתי, והכל היה פשוט נפלא עד שהגעתי..."

²³ שם, עמ' 271.

²⁴ יהונתן גפן.

²⁵ ד"ר גדעון עפרת־פרידלנדר, קטלוג מוזיאון ישראל 1983, עמ' 294.

ראוי לציין כי בעיני הסופר ש"י עגנון נראו נשפים אלה יותר כאורגיות בכחנליות והוא תיאר את אחד מנשפי "בצלאל" המפורסמים (היה זה דווקא נשף חנוכה) כ"נשף חשק פגאני".²⁵

בשנת 1909 הגיע אלברט אל בית הספר לציור של פרנאנד קורמון בפריז. קורמון (1845–1924) נודע כ"צייר היסטורי" וכמורה. אלברט הגיע אליו בדיוק עשרים שנה לאחר שמורהו הנערץ, בוריס שץ, החל ללמוד בבית־ספר זה, ו־23 שנה אחרי ששני תלמידים אחרים, אחד מהם הולנדי והשני צרפתי, אשר לא הוערכו במיוחד באותה עת, למדו שם (1886) וגם הכירו זה את זה אצל אותו מורה ובאותו הסטודיו. קראו להם וינסנט ון גוך וטולוז־לוטרק.

ב־1948 רצה אלברט להגשים סוף־סוף את חלומו ולחזור ארצה, אבל אשתו, אזני־תמר, לא הסכימה. שמונה שנים לאחר מכן נהרג אלברט בתאונת דרכים בפריז (ב־31 במאי 1956). אלמנתו נפטרה בפריז ב־1984.

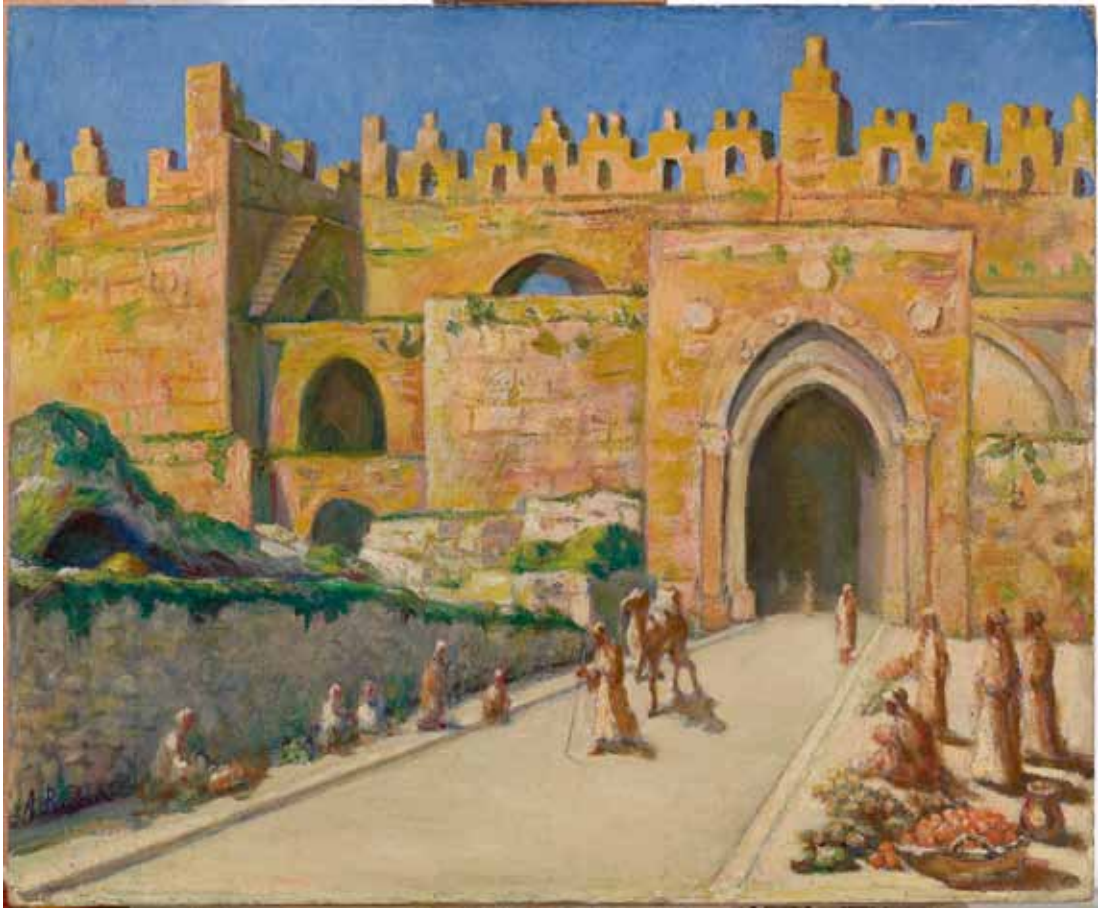

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל, מתנת גב' אז'ני רובין, פריז, 1982

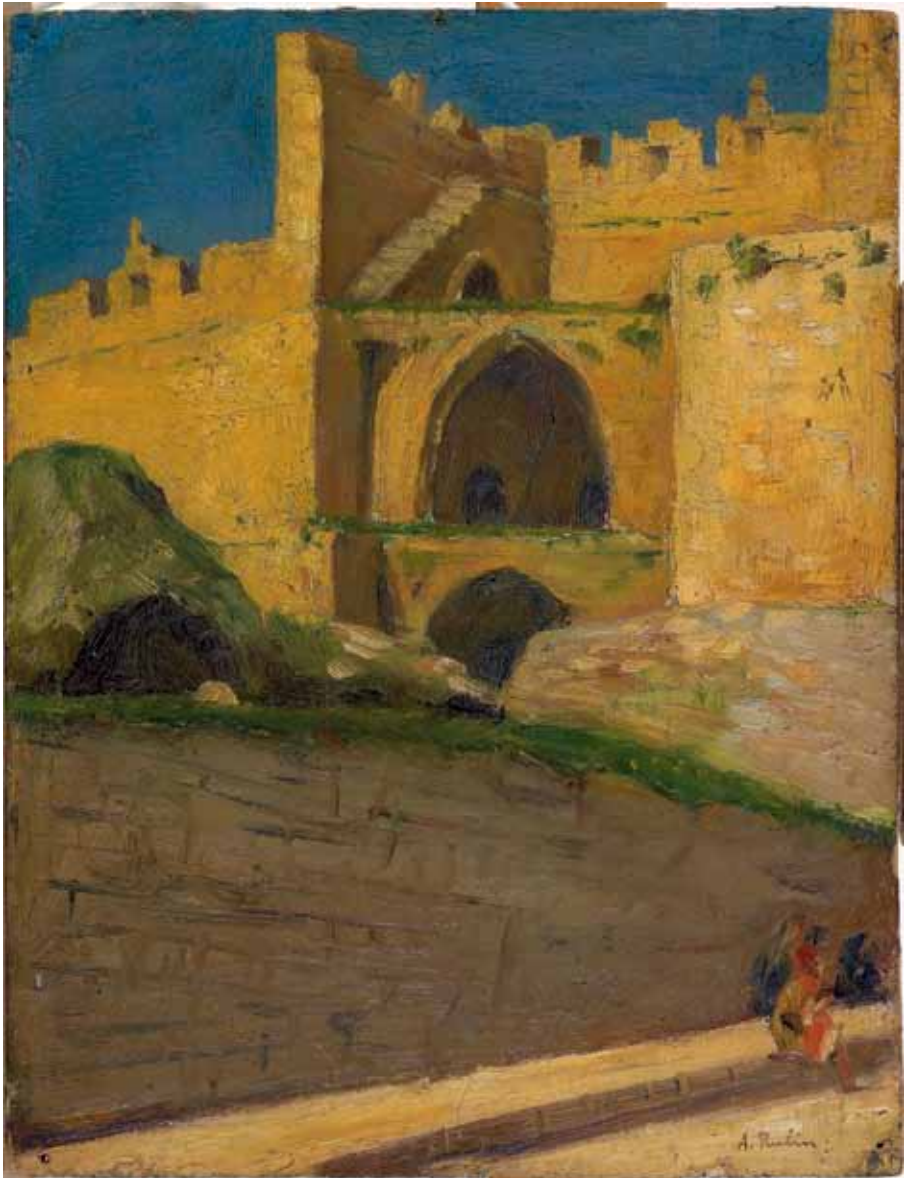

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל,
מתנת גב' אז'ני רובין, פריז, 1982

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל,
מתנת גב' אז'ני רובין, פריז, 1982

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל,
מתנת גב' אז'ני רובין, פריז, 1982

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל,
מתנת גב' א'ני רובין, פריז, 1982

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל,
מתנת גב' אז'ני רובין, פריז, 1982

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל,
מתנת גב' אז'ני רובין, פריז, 1982

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל, מתנת גב' אז'ני רובין, פריז, 1982

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל, מתנת גב' אז'ני רובין, כריז, 1982

הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל,
מתנת גב' אז'ני רובין, פריז, 1982

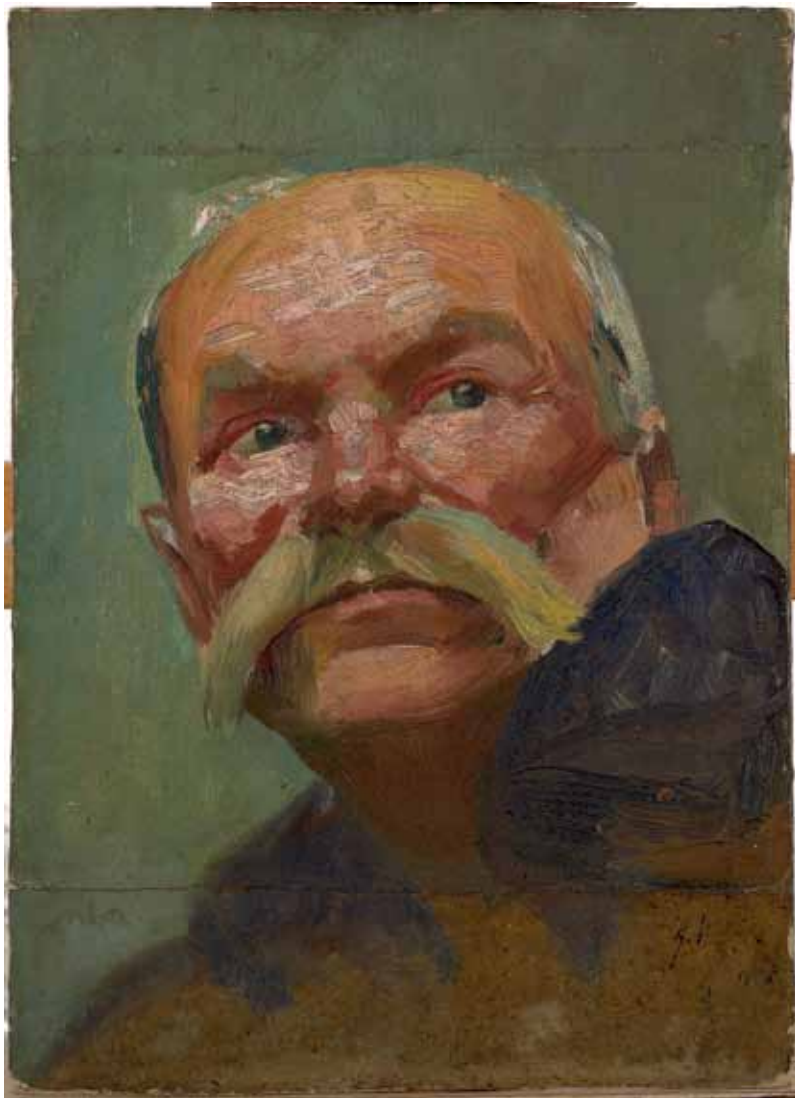
הר הבית, 1906-1909, שמן על בד, 15x21, אוסף מוזיאון ישראל,
מתנת גב' אז'ני רובין, פריז, 1982

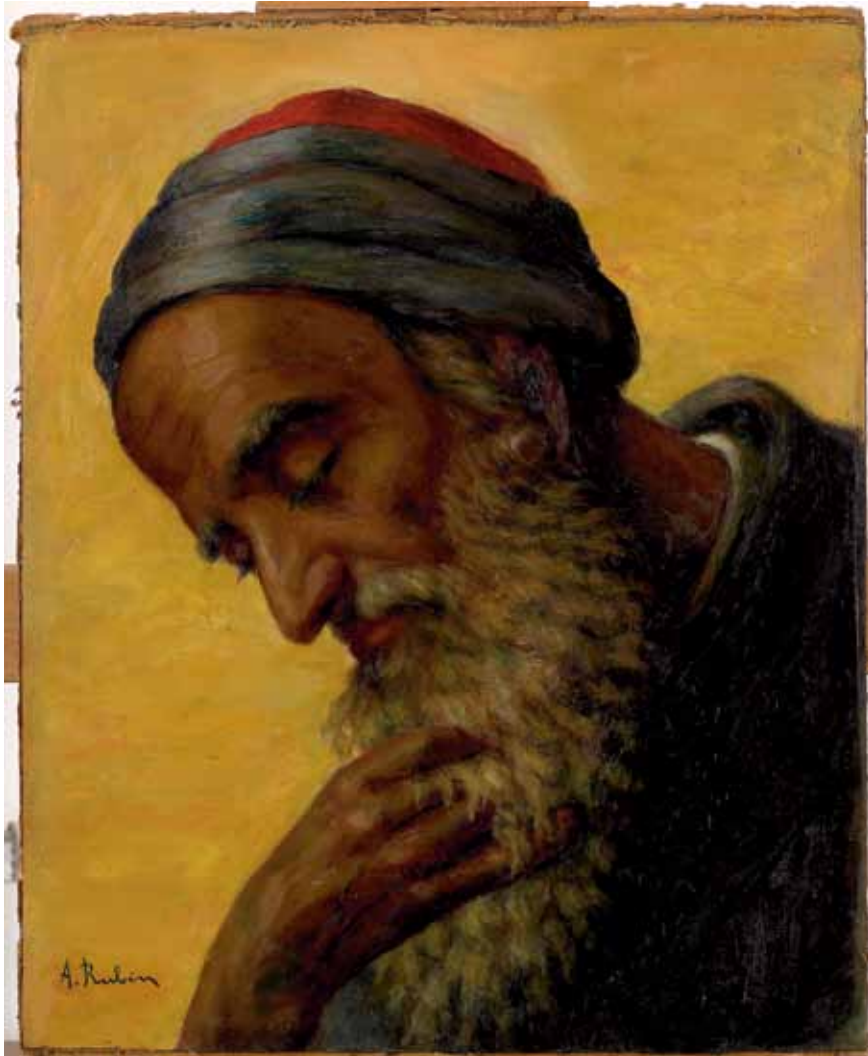

1914	ציונים ביוגרפיים
מתקבל לראשונה לתערוכה השנתית "הסלון" של אמני צרפת. באותה שנה פורצת מלחמת העולם הראשונה. גם בשנים שלאחר מכן עתיד רובין להשתתף בתערוכות "הסלונים לאמנות" בפריז.	10 ביולי 1887 נולד בסופיה, בולגריה
1915	1900
במסגרת שירותו הצבאי רובין נותן שיעורים ברישום לחיילי הצבא המשותף לצרפת ולבלגיה.	מסיים בית-ספר יסודי. מתחיל לעבוד כנגר-בניין, עקב מצבה הכלכלי הקשה של משפחתו.
1927	1903
רובין מקבל אזרחות צרפתית. מתחיל לעבוד כגרפיקאי וכמאייר בענף הפרסום.	מתחיל ללמוד ציור ופיסול בבית-הספר לאמנויות יפות בסופיה.
1931	1905
מאבד את עינו השמאלית בתאונה.	נוסדת תחרות לבחירת הסטודנט המוכשר ביותר באמנות מבין יהודי ארצות הבלקן.
1933	1906
נושא לאשה את תמר-אז'ני	אלברט רובין נבחר להיות הזוכה הראשון בתחרות הנ"ל. על-פי המלצת פרופ' בוריס שיץ, הוא מגיע מבולגריה לירושלים, ולומד ציור ופיסול ב"בצלאל" במשך שלוש שנים, במחזור הראשון של הלימודים בבית-ספר זה. אביו מועסק כשרת בבית הספר.
1934 – 1939	1909
שהות ועבודה בשווייץ	עוקר לפריז ולומד שבע שנים באקדמיה לאמנות של פרופ' קורמון.
1940 – 1945	
מסתתר עם משפחתו בצרפת, בעת המלחמה. נעצר פעמיים ונמלט פעמיים מידי שוביו.	
31 במאי 1956	
נהרג בתאונת דרכים בפריז.	

